

SOSYAL BİLİMLERDE PARADİGMA DEĞİŞİMİ VE KALİTATİF KÜLTÜRE DAİR: PAZARLAMA PERSPEKTİFİNDEN NİTEL ARAŞTIRMAYA KAVRAMSAL BİR BAKIŞ

Paradigm Change In Social Sciences And On Qualitative Culture: A Conceptual Perspective To Qualitative Research From Marketing View

Arş.Gör. Çetin ÇİLDİR¹

Cite As: Çildir, Ç. (2021). "Sosyal Bilimlerde Paradigma Değişimi Ve Kalitatif Kültüre Dair: Pazarlama Perspektifinden Nitel Araştırmaya Kavramsal Bir Bakış", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:7, Issue:34; pp:796-815

ÖZET

Bu çalışma, sosyal bilimlerin yerli alan yazınında gittikçe popülerleşen ve son birkaç senedir artan bir şekilde karşımıza çıkmakta olan nitel araştırmaya dair kısa bir bilgilendirme amacı gütmektedir. Her ne kadar yabancı alan yazında uzun zamandır uygulanmakta ve tartışılmakta olsa da yerli yazında oldukça yeni olduğu söylenebilir. Özellikle, yerli yazındaki pozitivist görüşün hükümlerliği süregelmesi ve bu nedenle de sosyal bilimin bilimsel pozisyonunun sadece ve sadece nicel yönelimler tarafından belirlendiği çok açık bir şekilde karşımızda durmaktadır. Bunun temel nedeni olarak ise nesnellik algısı ve bilim felsefesindeki baksın paradigma olduğu söylenebilir.

Diğer yandan söz konusu nitel araştırmalara dair pek çok farklı kaynağın farklı kavramlar türetmesinin araştırmacılar için kafa karışıklığı yarattığı da alan yazın incelendiğinde açıkça görülmektedir. Bunun yanı sıra, genelde pozitivist bakış açısıyla nitel araştırmalara bakmanın, özelden ise sübjektivite vurgusunun kalitatif araştırmayı yanlış bir şekilde tanıttığını ileri sürmekteyiz. Bu nedenle çalışmada öncelikle nitel araştırmaların arka planı olan felsefi görüşlere ve nitel kavramına dair açıklamalara kısaca değinilecek, ardından nitel ve nicel araştırmalar arası farklılıklar ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Sonrasında ise kalitatif araştırmaya dair özet bilgiler verilerek, tüketici davranışları ve pazarlama alan yazını özelinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Elbette ki, söz konusu nitel araştırmaya dair aktarılması gerekli bilgilerin kitaplar dolusu olduğu göz önüne alındığında çalışmanın amacı nitel araştırmanın nasıl yapıldığını derinlemesine bir şekilde ortaya koymaktan ziyade araştırmaya dair farklı kaynaklardan derlenen bilgilerin genel bir değerlendirmesini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma, Pazarlama, Nitel Yaklaşımlar

ABSTRACT

This study aims to provide a brief information about qualitative research, which has become increasingly popular in the domestic literature of social sciences and has been increasingly appearing in the last few years. Although it has been applied and discussed in foreign literature for a long time, it can be said that it is quite new in domestic literature. In particular, it is very clear that the positivist view in the domestic literature continues to dominate, and therefore the scientific position of social science is determined only by quantitative orientations. It can be said that the main reason for this is the perception of objectivity and the baksın paradigm in the philosophy of science.

When the literature is examined, it is clearly seen that the derivation of different concepts from many different sources about the mentioned qualitative research creates confusion for researchers. In addition, we argue that looking at qualitative research from a positivist perspective in general and the emphasis on subjectivity in particular misrepresent qualitative research. For this reason, in this study, firstly, the philosophical views that are the background of qualitative research and the explanations about the concept of qualitative will be briefly mentioned, and then the differences between qualitative and quantitative researches will be tried to be revealed. Afterwards, brief information about qualitative research will be given and an attempt will be made to evaluate consumer behavior and marketing literature. Of course, considering that the information about the qualitative research in question is full of books, the aim of the study is to present a general evaluation of the information gathered from different sources about the research, rather than to reveal how the qualitative research is done in depth.

Key Words: Qualitative Research, Marketing, Qualitative Approaches

1. GİRİŞ: SOSYAL BİLİMLERDE PARADİGMA DEĞİŞİMİ

Bilimsel bir araştırma metodolojisinin anlaşılabilmesi için öncelikle söz konusu araştırmanın felsefi arka planına bakmak gerekmektedir. Ancak bu duruma açıklık getirilmeden önce metodoloji ve yöntem kavramlarına değinilmesinin önemli olduğunu düşünmekteyiz. Literatürde metodoloji ve yöntem kavramları sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Söz konusu kavramlar temelde ilişkili olsa da birbirlerinden farklı anlamlar içermektedirler. Yöntem kavramı, araştırma içerisindeki verilerin toplanmasında analizine ve sonrasına kadar olan süreçteki tüm tekniklere atıfta bulunan spesifik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan, metodoloji kavramı ise geniş kapsamlı olarak araştırmanın yürütüldüğü çerçeveyi ifade etmektedir. Bir başka deyişle yöntemler, araştırma yapmak için prosedürler ve araçlar iken,

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kahramanmaraş, Türkiye

metodoloji, bu yöntemlerin temelini oluşturan ilke, kavram ve teorileri ifade etmektedir (Daymon ve Holloway, 2010). Dolayısıyla hem araştırmanın tasarımı hem de araştırmanın sürecini anlamlandıran şey metodoloji kavramıdır. Bu nedenle bilimsel araştırma yönteminin felsefi arka planı yerine araştırmanın metodolojik felsefi arka planı olarak ifade edilmesinin daha doğru olduğunu düşünmekteyiz (Marshall ve Rossman, 2014; Cassell, Cunliffe ve Grandy, 2017).

Bu bağlamda, bilimsel araştırma metodolojilerinin farklı felsefi arka planları bulunmakla birlikte nitel araştırma diğer araştırmalara göre söz konusu felsefi arka plana daha çok vurgu yapmaktadır. Ancak alan yazın incelendiğinde nitel araştırmanın felsefi arka planına dair fikir birliği bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumu ortaya çıkartan temel neden ise araştırmacının; gerçeğin doğası (ontoloji) ve bu gerçekliğe ait bilginin doğası (epistemoloji) hakkındaki düşünce ve inançlarıdır (Merriam, 2015; Rossman ve Rallis, 2016). Diğer bir deyişle, araştırmacının ontolojik ve epistemolojik konumu ve bakış açısı (paradigma) ile ilgilidir. Epistemolojik konum, realist de olabilir relativist de. Realist bir epistemolojik konum, geçerli bilgi üretimi yoluyla 'gerçeği' elde etmenin mümkün olduğunu varsayarken; relativist bir epistemolojik konum, teorik olarak bilginin her zaman perspektife dayalı olduğunu ve bu nedenle tekil, mutlak bir gerçeğin imkânsız olduğunu ileri sürmektedir. Bir başka deyişle, realizm, gerçekliğin, insanın onu bilme yollarından tamamen bağımsız olduğu bir görüş iken relativizm ise gerçekliğin tamamen insan yorumuna ve bilgisine bağlı olduğunu ileri süren görüştür. Dahası, epistemolojik konumlar arasındaki temel ayrım, gerçekliğin (dışsal veya içsel / emik veya etik) araştırma süreciyle keşfedildiğini mi yoksa araştırma süreciyle yaratıldığını mı düşündüğümüzdür (Henwood ve Pidgeon, 1994). Dolayısıyla, anlamlı bilgi olarak sayılan şey, bilginin nasıl üretilebileceğini ve neyi temsil ettiğini belirlemektedir (Braun ve Clark, 2013).

Ontoloji ve epistemoloji birbirinden bağımsız değıllerdir ve belirli metodolojilere yol açmakla birlikte araştırma için uygun olan yöntemleri de sınırlamaktadırlar. Dolayısıyla farklı ontolojik ve epistemolojik konumlar, farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadırlar. Söz konusu konumlar iki uç nokta ve bunların arasında kalan farklı varyasyonlar olarak bulunmaktadır. Bu çift kutuplu yapının bir ucunda Realizm (Pozitivist) diğer ucunda ise Relativizm (Yorumsamacı) görüşler bulunmaktadır. Bu iki uç noktayı birbirinden ayıran ise görüşlere ait temel argümanlardır. Realizmin temel argümanı; gerçekliğe ait tek ve doğru bilginin bulunduğu ve bu bilgiye de deney ve gözlemlerle, gözlemciyi ve gözlemleneni birbirinden ayıran böylece nesnel (tarafsız) veri toplama pratiği ile ulaşılabileceği öne sürmesidir. Diğer tarafta ise söz konusu tekil gerçeklik ve doğrudan ziyade birden çok gerçekliğin ve doğrunun olduğunu öne süren relativizm bulunmaktadır. Bu yaklaşım, algılanan gerçekler ve olduğu gibi kabul edilen bilgiler konusunda eleştirel bir duruş sergileme eğilimindedir. Bu noktada doğruları yaratmanın sayısız olası yolu olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu görüş ne sadece bilginin oluşturulduğunu ne de emik görüşün dışında hiçbir şeyin olmadığını, yani hiçbir maddi ya da deneysel gerçekliğin olmadığını söylememektedir (Edley, 2001). Söylediği şey, şeylerin nasıl olduğuna dair bilginin, onu nasıl anladığımızın bir ürünü olduğudur. Diğer bir deyişle, bağımsız gerçeklerden ziyade, gerçekliğin araştırmalarla kuramlaştırıldığıdır (Burr, 2002).

Bilimsel teoriler, gerçekliğin kendisi değil, gerçekliğin modelleridir. Bir başka deyişle, teori, onları anlamlandırmak için gözlemlediğimiz şeylere yüklediğimiz anlamdır. Teori, bazı fenomenlerin farklı yönlerini tanımlayan genel ve az çok kapsamlı bir dizi ifade veya önerme olarak da tanımlanabilir (Hagan, 2006; Silverman, 2006). Dolayısıyla, bilim için doğanın ne olduğunu değil, doğa hakkında ne düşündüğümüzü belirlediği öne sürülebilir. Ancak doğa bilimleri araştırmalarında araştırmacılar, incelenen nesnelere diyalog kurma becerisinden yoksundur ve dış nesnelere araştırmak için daha önceki paradigmatik yaklaşımlara güvenmek zorundadırlar. Tarihsel olarak bu paradigmatik, çevremizdeki fenomenlere bilimsel olarak bakmak için yeni paradigmatik kuran büyük bilim adamlarının anlayışlarına göre değişmektedir (Kuhn, 1962; Smith ve Hodkinson, 2005; Lune ve Berg, 2017; Guba ve Lincoln, 2005).

Bu nokta da paradigma kavramını kısaca açıklamak gerekirse: “eylemi yönlendiren temel inançlar dizisi” (Guba, 1990) veya “kullanıcıyı belirli bir dünya görüşüne bağlayan inanç sistemleri” dir (Denzin ve Lincoln, 2017). Bir başka deyişle, bir araştırma topluluğunun üyeleri tarafından paylaşılan bir dizi varsayım ve algısal yönelimdir. Paradigmatik, araştırma topluluklarının üyelerinin hem kendi özel topluluk çalışmalarında fenomeni hem de bu fenomenleri incelemek için kullanılması gereken araştırma yöntemlerini nasıl gördüklerini belirlemektedir (Donmoyer, 2008). Dolayısıyla, belirli bir ontolojinin, ilişkili epistemolojilerle benzersiz kombinasyonu genellikle bir araştırma paradigmatını oluşturmaktadır (Saldana ve Omasta, 2016).

Paradigmatik düşüncenin metodoloji ve yöntem üzerindeki etkisini Daymon ve Holloway (2010) şu şekilde açıklamışlardır: “Sosyal dünya hakkında paradigmatik konumlar ve düşünme biçimleri doğrudan belirli araştırma yöntemlerine çevrilemeye de genellikle araştırmacılar nitel ve nicel araştırmaların sahip olduğu

belirli ilke ve kurallara bağlı kalırlar. Araştırmacılar genellikle kendi dünya görüşlerine ve onunla bağlantılı ontolojik ve epistemolojik varsayımlara uyan yolu izlerler”. Bu bağlamda, teorisyen olarak araştırmacı, rekabet eden ve örtüşen perspektifler ve paradigmlar arasında ve içinde çalışmaktadır. Dolayısıyla, Lincoln’un (1999) da belirttiği gibi “değerden bağımsız bilim yoktur”, bu nedenle bilim insanların anlattığı anlatılar veya hikayeler, genellikle paradigmlar olarak tanımlanmakta ve belirli hikâye anlatımı gelenekleri içinde ifade edilmektedirler. Öyleyse daha öncede belirttiğimiz gibi söz konusu gelenekler iki uç nokta arasında olmakla birlikte bu iki uç nokta da ki paradigmların kendilerine has özellikleri ise şu şekilde sıralanmaktadır (Prasad, 2017):

Tablo 1. Pozitivist ve Yorumsamacı Yaklaşım Karşılaştırması

<i>Pozitivist Paradigma</i>	<i>Yorumsamacı Paradigma</i>
✓ Pozitivist gelenekteki araştırmacılar (her zaman olmasa da) sıklıkla tümdengelimci bir yaklaşım kullanırlar. Bu, genel bir teori veya hipotezle başladıkları ve daha sonra onu doğrulayan veya yanlışlayan ampirik kanıtları arayarak test ettikleri anlamına gelir. ✓ Araştırma için başlangıçtan itibaren statik ve sağlam bir çerçeve geliştirirler ve araştırmaları için doğru bir sonuç elde etmek için orijinal niyetlerine sadık kalırlar. Bu nitelikteki çalışmalar sıklıkla (ancak her zaman değil) sayısal ölçüm, istatistiksel analiz ve neden-sonuç araştırmasını vurgulayan nicel metodolojiyi kullanır. ✓ Araştırmacılar teorik çerçeveyi ve örnekleme tekniklerini kontrol eder, araştırma görüşmelerini ve gözlemlerini standart hale getirirler. ✓ Araştırmacılar, soruların görüşme takviminden önce ayarlandığı anketler veya standart görüşmeler kullanırlar. Her bir katılımcıya aynı soruları aynı sırayla sormaya çalışırlar. ✓ Ayrıca, (rastgele) örneklemin boyutu ve doğası projenin başında belirlenir ve çalışma sırasında nadiren değişir. Örneklemin boyutu genellikle büyüktür. ✓ Pozitivist araştırmacılar, araştırmanın kalitesini değerlendirirken, güvenilirlik ve geçerlilik kriterlerinden yararlanırlar.	✓ Yorumlayıcı paradigma içinde çalışan araştırmacılar, ölçüme değil anlama odaklanırlar ve bu nedenle genellikle nitel metodolojiyi kullanmayı seçerler. ✓ Bir fenomeni anlamak asla tamamlanamayacak bir süreçtir, bu nedenle araştırma sonucu her zaman geçicidir; zaman ve mekâna göre değişebilir. ✓ Araştırmacılar genellikle tümevarımsal akıl yürütme ile başlarlar ve özelden genele giderek tikelci bir yaklaşım benimserler. Bu nedenle, hipotezler veya teorilerle başlamak yerine onları araştırma süreci boyunca geliştirirler. ✓ Yorumlayıcı araştırmacılar, değer açısından tarafsız veya tamamen objektif olamayacaklarını ve bu nedenle kendi deneyimlerinin bir kaynak olarak kullanılabileceğini ileri sürerler. ✓ Araştırma başlamadan önce, belirlenmiş bir çerçeve olmadığından, araştırma süreçlidir ve araştırmacılar önceden oluşturulmuş bir soru çizelgesi yerine esnek bir görüşme kılavuzu kullanırlar. ✓ Örnekleme boyutu genellikle küçüktür ancak zengin veriler üretir. ✓ Yorumlayıcı araştırmacılar çalışmalarının kalitesini belirlerken özgünlük ve inandırıcılık kriterlerinden yararlanırlar.

İster pozitivist, isterse de rölativist olsun bilimsel araştırmalar her zaman bilimsel bilginin diğer bilgi türlerinden ayırt edilmesi için bilim insanlarında bir dayanak sunmalarını istemektedir. Dolayısıyla, bilimsel bilgi için dayanak talebinde bulunmak, araştırmacıların iddialarına destek sağlamaları veya nedensel bir açıklama yapmaları gerektiği genel olarak kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1994). Bir dayanak iddiası için gerekli destek ise genellikle araştırmacıların paradigmatik görüşlerine ve bu görüşlerin oluşturduğu bir dizi teoriye dayanmaktadır. Yani, tüm araştırmacıların belirli paradigmlara (pozitivist, postpozitivist, yapılandırmacı, eleştirel) veya belirli bakış açılarına (feminist, etnik modeller, kültürel çalışmalar) yatkınlığı vardır (Denzin, 1994). Bu nedenle, yorumlamanın mutlak gerçeği değil, bir perspektifi temsil etmesiyle, verileri çerçeveleme ve yorumlamada yanlılık kaçınılmaz olmaktadır (Denzin, 1994; Hirschman ve Holbrook, 1992; Patton, 1990). Bu bağlamda, Denzin (1994) bütün metinlerin taraflı olduğunu; sınıf, cinsiyet, ırk, etnisite ve kültürü yansıttığını ve sözde nesnel yorumların imkânsız olduğunu öne sürmektedir (akt. Baker ve Gentry, 2007). Bu nedenle, yorumsamacılık, sosyal bilimlere doğa bilimlerinden farklılaştırarak dünyaya ve bilgiye farklı bir yaklaşım getirmeyi amaçlayan kökten farklı bir paradigma olarak ortaya çıkmıştır. Yorumsamacılık, bireyden ayrı bir varoluşa sahip sosyal dünyanın olmadığı ve sosyal olarak inşa edildiği öne sürmektedir. Dahası yorumsamacılık, değişime açık olan çoklu gerçekliklerin ve doğruların varlığına ontolojik bir inancı ifade etmektedir. Dolayısıyla, sosyal gerçekliği belirleyen, araştırmacının sosyal dünyayı yorumlama biçimidir çünkü araştırmacılar ve araştırma katılımcıları sosyal gerçekliğin inşasında yer almaktadırlar (Daymon ve Holloway, 2010).

2. NİTEL ARAŞTIRMA KAVRAMI

Yerli ve yabancı yazın incelendiğinde, nitel/kalitatif araştırmanın bir şemsiye terim olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu şemsiye terimin içerisinde; sayısız seçeneğin, türün veya yaklaşımın bulunduğu ve bu nedenle de nasıl sınıflandırılacağı ile ilgili olarak bir fikir birliğinin olmadığı görülmektedir (Cresswell, 2007; Patton, 2002; Denzin ve Lincoln, 2017). Bu bağlamda, nitel araştırma terimi, hem araştırmada kullanılacak tekniklere (veri toplama, veri analizi vb.) hem de araştırmanın paradigmatik çerçevesine atıfta bulunmak için kullanılır. Buradaki paradigma, bir araştırma topluluğu tarafından paylaşılan inançlara, varsayımlara, değerlere ve uygulamalara atıfta bulunur ve araştırma için kapsayıcı bir çerçeve sağlar (Braun ve Clark, 2013).

Nitel araştırma, sosyal fenomenlerin incelenmesine yönelik geniş bir yaklaşımdır. Yaklaşım natüralist ve yorumlayıcıdır ve birden fazla sorgulama yönteminden yararlanmaktadır (Flick, 2014; Patton, 2014; Silverman, 2006). Diğer taraftan, nitel araştırma, bir dizi yorumlayıcı etkinlik olarak, tek bir metodolojik pratiği diğerine göre ayrıcalıklı kılmamaktadır. Bu nedenle, nitel araştırmalar her ne kadar yorumlamacı paradigmaya dayanıyor olsa da kullanılan yöntemler herhangi bir metodolojiyle sınırlı değildir. Böylece, nitel uygulayıcılar araştırmalarında birden fazla felsefi paradigma ve konum ile birlikte metodolojik yaklaşım ve ilişkili teknikleri kullanabilecekleri çok yönlü bakış açılarına karşı duyarlılık gösterebilmektedirler (Denzin ve Lincoln, 2017).

Nitel araştırmanın tarihi, on dokuzuncu yüzyıldaki çeşitli sosyal araştırmalar ile antropoloji ve sosyolojinin gelişimine kadar uzanabilmektedir (Bogdan ve Biklen, 1997). Bugün, "nitel araştırma", sınırları açıkça tanımlanmış tek parça bir yaklaşımdan ziyade, canlı ve biraz tartışmalı bir alana dönüşmüştür. Nitel araştırma, aşağıda da tartışacağımız gibi, birçok ayrı sosyal disiplinde kullanılmakla birlikte "niteliksel araştırma" terimi, farklı bilim adamları tarafından farklı ve bazen çelişkili şekillerde kullanılmıştır.

Van Maanen'e (1979) göre, 'nitel yöntemler etiketinin hiçbir sosyal bilimde kesin bir anlamı yoktur. En iyi ihtimalle, sosyal dünyada az çok doğal olarak meydana gelen belirli fenomenlerin sıklığını değil, anlamını tanımlamaya, çözmeye, tercüme etmeye çalışan bir dizi yorumlama tekniğini kapsayan bir şemsiye terimdir. Denzin ve Lincoln'a (2017) göre ise "bir tartışma veya söylem alanı olarak nitel araştırmayı net bir şekilde tanımlamak zordur. Kendine has bir teorisi veya paradigması olmamakla birlikte tek bir disipline de ait değildir". Diğer taraftan, Strauss ve Corbin (1998) ise nitel araştırmayı "istatistiksel prosedürler veya diğer nicelleştirme araçlarıyla ulaşılmayan bulguları üreten her tür araştırma" olarak adlandırmaktadırlar. Bu bağlamda, nitel araştırma; karmaşık, birbirine bağlı terimler, kavramlar ve varsayımlar ailesi tarafından çevrelenen, disiplinleri, alanları ve konuları kesiştiren bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Marshall ve Rossman, 2014).

Rallis ve Rossman'a (2012) göre; "nitel araştırma tipik olarak; doğal dünyada yer alır, araştırmaya katılanların insanlığına saygı duyan birden fazla yöntemden yararlanır, bağlama odaklanır, önceden belirlenmiş olmaktan çok ortaya çıkar ve gelişir. Temelde ise yorumlayıcıdır". Dahası, onlara göre nitel araştırmacılar; "iddia ettikleri gibi, sosyal dünyaları bütünsel ve karmaşık olarak gören, araştırmayı yürütürken kim olduklarına dair sistematik bir düşünceye giren, kendi biyografilerine/sosyal kimliklerine ve bunların çalışmayı nasıl şekillendirdiğine duyarlı kalan, karmaşık akıl yürütmeye güvenmekle birlikte tümdengelim ve tümevarım arasında diyalektik olarak hareket eden ve araştırmalarını sistematik olarak yürüten araştırmacılar" (akt. Marshall ve Rossman, 2014).

Bir diğer görüş ise Merriam ve Grenier'e (2019) aittir. Onlar, nitel araştırma ve nitel araştırmacıyı kısaca şu şekilde özetlemiştir:

"Nitel araştırmacılar olarak, insanların hayatlarını nasıl anlamlandırdıklarını ve çevrelerindeki dünyayı nasıl anladıklarını kavramak istiyoruz. Patton'ın (2014) açıkladığı gibi: 'Bizi diğer hayvanlardan farklı kılan şey, şeylere anlam yükleme kapasitemizdir. İnsan olmanın özü, deneyimle bütünleşmek ve anlamlandırmaktır. Nitel araştırma, anlam oluşturma sürecini sorgular, belgeler ve yorumlar' ... Diğer taraftan, nitel araştırma, katılımcıların bakış açılarından bir fenomeni anlamak için tasarlandığından, nitel bir araştırmanın ürünü zengin bir şekilde betimleyicidir. Sayılara güvenmek yerine, araştırmacının çalışmanın konusu hakkında öğrendiklerini iletmek için kelimeler ve bazen resimler kullanılır. Bu anlayışı iletmek için, nitel bir çalışmanın yazımı genellikle bağlamın, katılanların ve ilgilenilen etkinliklerin tanımlarını içerir. Nitel bir çalışmanın 'bulguları', katılımcı görüşmelerinden alıntılar, belgelerden veya araştırmacının alan notlarından yapılan seçimler, eserlerin açıklamaları, video kasetlerden alıntılar, fotoğraflar vb. ile desteklenir. Bir okuyucu, bu verileri çalışmanın bulguları için 'kanıt' olarak düşünebilir".

Alan yazında nitel araştırmaların, ham verilerdeki kavramları ve ilişkileri keşfetmek ve daha sonra bunları teorik bir açıklayıcı şemada dzenlemek amacıyla yurütülen matematiksel olmayan bir yorumlama süreci olduğundan bahsedilmektedir. Bu noktada, genel olarak nitel araştırma tanımlarının çoğunda ortak olan ise fenomene nispeten doğal ortamında ve matematiksel olmayan bir veri analizi sürecinde odaklanılması olduğu dikkat çekmektedir (Cassell, Cunliffe ve Grandy, 2017). Bu bağlamda, nitel araştırmaların kapsayıcı amacı, nedensellik çıkarmaya veya sonuçları diğer bireylere veya popülasyonlara genelleştirmeye girişmeden, insanların ifade ettiği anlam bağlamında fenomenleri anlamak veya yorumlamak olduğu söylenebilir (Edmonds ve Kennedy, 2016).

Nitel araştırma, araştırılan olgu hakkında bir hikâye anlatmaktadır. Bir hikâyenin birden fazla anlatılma yolu olduğu gibi nitel araştırmada da tek bir doğru yoktur ancak bu hikâye kesinlikle kurgusal değildir. Belirli ilkeleri olan, sistematik bir yapı arz eden bilimsel bir süreçtir. Bu noktada Braun ve Clark (2013) nitel araştırmanın temel yapıtaşları bulunduğundan bahsetmekte ve onları şu şekilde sıralamaktadırlar;

- ✓ Kalitatif araştırma sayılarla değil, anlam ile ilgilidir.
- ✓ Kalitatif araştırma tek bir cevap sunmaz.
- ✓ Kalitatif araştırma, bağlamın önemini kabul eder.
- ✓ Kalitatif araştırma, deneysel ve eleştirel olabilir.
- ✓ Kalitatif araştırma, ontolojik ve epistemolojik varsayımlarla desteklenmektedir.
- ✓ Kalitatif araştırma, niteliksel bir metodoloji içermektedir.
- ✓ Kalitatif araştırma, her tür veriyi kullanır.
- ✓ Kalitatif araştırma, “nitelikli düşünmeyi” gerektirir.

Braun ve Clark’a (2013) göre; “Nitel araştırma tek bir şey değildir, ancak onu anlamayan insanlar çoğu zaman sanki öyleymiş gibi davranırlar. (...) nitel araştırmanın nicel bir araştırma paradigmasına tamamlayıcı bir yaklaşım olmadığını ve bunun neden böyle olduğunu anlamak önemlidir”. Bu bağlamda, iyi bir nitel araştırmacı olmak, araştırma hakkında farklı bir düşünme biçimi gerektirir çünkü nitel araştırma zengin, çeşitli ve karmaşık bir alandır (Madill ve Gough, 2008). Diğer taraftan, Creswell ve Poth (2016) ise tüm nitel yaklaşımların paylaştığı belirli özellikler ve ilkeler bahsetmektedirler:

- ✓ Nitel araştırmacılar genellikle verilerine tümevarımcı bir yaklaşımla yaklaşır, yani bir hipotezi test etmek istemez aynı zamanda katı bir çerçeveden veya önceden belirlenmiş teorilerden çalışmaz, açık bir zihinle yola çıkmak isterler. Bu, baştan sona esnekliğe sahip oldukları anlamına gelir.
- ✓ Araştırmacılar çalışmanın bağlamını, yani sosyal-kültürel, tarihi/zamansal ve fiziksel konumu ve bunun gerçekleştiği koşulları dikkate alırlar; bu nedenle bilgi, bağlama bağlı ve geçicidir dolayısıyla mutlak değildir.
- ✓ Örneklem genellikle küçüktür ve çalışma küçük ölçeklidir.
- ✓ Araştırmacılar, araştırma sürecinde kendi rollerinin farkındadırlar ve bir araştırma aracı olarak rolleri hakkında refleksif olarak hareket ederler.
- ✓ Tüm nitel araştırma tartışmaları, alandaki ilgili literatür ile bulguların diyaloğunu içerir.
- ✓ Nitel araştırmaların çoğu, bireylerin ve grupların hem kendi dünyalarını hem de çalışılacak fenomeni nasıl anlamlandırdıklarına odaklanır (Daymon ve Holloway, 2010).

Söz konusu ortak özelliklere dair alan yazın incelendiğinde ise bu ortak özelliklerin tüm nitel araştırmacılar tarafından az çok kabul edildiği Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2. Nitel Araştırma Özelliklerine Ait Literatür İncelemesi

Özellikler	Creswell ve Poth, (2016)	Braun ve Clark (2013)	Marshall ve Rossman, (2014)	Daymon ve Holloway (2010)	Belk, Fischer ve Kozinets, (2012)	Rossmann ve Rallis (2016)
Doğal bir ortamda yurütülür	X		X	X	X	X
Araştırmacı anahtar konumdadır	X			X	X	X
Birçok yaklaşım kullanmayı içerir	X	X	X			X
Tümevarım ve tümdengelim arasındaki	X	X	X	X		X

karmaşık akıl yürütmeyi içerir						
Katılımcıların çoklu bakış açılarına ve anlamlarına odaklanır	X	X		X		X
Bağlam içinde yer alır	X	X	X	X	X	X
Gelişen ve değişen bir tasarım içerir	X	X	X	X		
Araştırmacının geçmiş etkilerini yansıtır (refleksif) ve yorumlayıcıdır	X		X	X	X	X
Bütünsel ve karmaşık bir resim sunar	X	X	X		X	X

Creswell ve Poth (2016)'dan uyarlanmıştır.

Bütün nitel araştırma tür ve yaklaşımlarında ortak olan noktalardan biri de “araştırmacının veri toplama ve analizinde başlıca araç olmasıdır” (Merriam, 2015). Diğer taraftan, bütün nitel araştırmalarda daha öncede belirttiğimiz gibi ortak varsayım ve özellikleri bulunsa da nitel araştırmanın dokunduğu disiplin temelinde nasıl desenleneceği ve amacının ne olacağı farklılık göstermektedir.

3. NİTEL ARAŞTIRMA – NİCEL ARAŞTIRMA KARŞILAŞTIRMASI

Nitel ve nicel terimleri, pozitivist veya yorumsamacı terimlere eşdeğer olmamakla birlikte çoğu zaman pozitivism veya yorumsamacılığın varsayımlarına dayanmaktadır (Daymon ve Holloway, 2010). Dolayısıyla, nitel araştırmanın amacı, bir teoriyi kanıtlamak veya faktörler arasındaki ilişkiyi belirlemek yerine, anlamı ve insanların anlam oluşturma yollarını anlamak veya keşfetmektir (Marshall ve Rossman, 2014). Ancak, sosyal bilimlerde, sosyal yapılarımızı tanımlayan nispeten istikrarlı kalıpları ve uygulamaları ölçmeye çalışırken nicel araştırmalara ait veri toplama ve analiz yöntemlerini tercih etme eğilimi olduğu aşikardır. Diğer taraftan, istisnalar ve özel durumlar hakkında daha derin bir anlayışa ihtiyacımız olduğunda veya daha büyük kalıpların altında yatan anlamları ve tercihleri anlamak istediğimizde daha çok nitel metodolojiyi benimsememiz gerektiği de görülmektedir.

Söz konusu araştırma metodolojilerin kendi özelliklerini ve karşılıklı farklılıklarını bilmek gerekmektedir. Bu bağlamda, temel olarak nitelik, bir şeyin ne, nasıl, ne zaman, nerede ve neden olduğunu -özünü ve ambiyansını- ifade etmektedir. Bu nedenle nitel araştırma; şeylerin anlamlarını, kavramlarını, tanımlarını, özelliklerini, metaforlarını, sembollerini ve tanımlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Buna karşılık, nicel araştırma şeylerin sayılarına, ölçülerine, kapsamına ve dağılımına atıfta bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, nicel çalışma “ne” sorularına, nitel çalışma ise “neden” ve “nasıl” sorularına yönelir. Ancak çoğu davranış kalıbı gibi, bu ayırım da biz onun nasıl çalıştığını gerçekten çözene kadar yanıltıcı olabilir (Lune ve Berg, 2017). Çünkü nitel ve nicel yöntemler bize gözlemlediğimiz şeylerin farklı ve tamamlayıcı resimlerini vermektedir.

Diğer taraftan, nitel araştırma sözcükleri, görüntüleri ve açıklamaları kullanarak şeylerin kalitesini değerlendirme eğiliminde iken nicel araştırmaların çoğu esas olarak istatistiklere ve bilgisayar hesaplamalarına dayanması, birçok kişi için hatalı bir ön yargı oluşturmaktadır. Söz konusu ön yargılar, ne yazık ki birçok bilim insanına nicel araştırmaları nitel araştırmalara göre daha bilimsel olduğunu addettirmektedir. Bu ön yargıların altında yatan düşünce hatası ise kesin olmayan konuların incelenmesi ile konuların kesin olmayan incelenmesinin karıştırılması hatasıdır (Lune ve Berg, 2017).

Bu noktada belirtmek gerekli ki söz konusu eleştirilerin temelinde verilen eğitimin yattığı anlaşılmaktadır. Çünkü nitel araştırmalara, genellikle müfredatlar da nicel araştırmalara göre çok daha az zaman ayrılmakta -ki bu kimi zaman yok denecek kadar az olabilmektedir- dahası nicel araştırmalar kadar çeşitli bir alandan ziyade tek bir yaklaşım olarak ele alındığı görülmektedir. Ayrıca, nitel araştırmalar çoğu zaman nicel yöntemler ve deneysel tasarımlar sunulduktan sonra öğretilmektedir (Braun ve Clark, 2013). Bu nedenle Howitt ve Cramer'in (2010) de belirttiği gibi “nitel araştırma en iyi ihtimalle bir kültür şoku olarak gelmekte, en kötü ihtimalle ise ‘bilimsel olmayan’ ya da kaygı uyandıran olarak görülür”. Çünkü genellikle araştırma mükemmelliğinin zirvesi olarak sunulan nicel araştırma ve deneylerin netliğinden ve kontrolünden yoksun olduğu öne sürülmektedir.

Tablo 3. Nitel ve Nicel Araştırma Farklılıkları

	<i>Nitel</i>	<i>Nicel</i>
<i>Verinin Doğası</i>	Zengin detaylı görsel ve sözlü kayıtlar	Sayısal puanlara damıtılmış yanıtlar
<i>Bağlamın Alaka Düzeyi</i>	Sonuçların genellikle çalışılan zamana, yere, insanlara ve kültüre özgü olduğu varsayılır.	Sonuçların genellikle bağlamlar ve kültürler arasında genelleştirilebilir olduğu varsayılır.
<i>Potansiyel Nedenlerin</i>	İdeal olarak, gözlemlenen ve tartışılan	İdeal olarak ayarlar kontrol edilir ve basit

Doğası ve Kontrolü	davranışları şekillendiren çok sayıda faktörle natüralist	nedensel çıkarımlara izin vermek için değişkenler manipüle edilir veya ölçülür
Anahtar Araştırma Aracı	Araştırmacı, güvene dayalı içgörüler elde etmek için araçtır ve becerileri ve uyumu kullanır.	Araştırmacı görünmez olmaya çalışır ve yapılandırılmış ölçümlere veya seçimlere verilen yanıtlara güvenir.

Belk, Fischer ve Kozinets, (2012) den uyarlanmıştır.

Diğer taraftan, Maison (2018) araştırmalar arasındaki farklılığa analiz noktasından bakmakta ve şunları dile getirmektedir: “Nitel ve nitel analiz arasındaki fark, sayıları analiz etmek ile kelimelerin anlamlarını analiz etmek arasındaki fark gibidir. Sayıları analiz ederken, analizi kimin yaptığına bakılmaksızın, her zaman aynı sonuçları elde etmek için bazı temel aritmetik kurallarına uymak yeterlidir. Sayıların analizi, kuralları belirlemiş ve sabitlemiştir, bu nedenle 20 her zaman 19’dan büyüktür, 19 her zaman 18’den büyüktür, vb. Anlamların analizinde ise durum tamamen farklıdır. İki kişi, mevcut aynı bilgilere dayanarak çok farklı sonuçlar çıkarabilirler. Örneğin, ‘Güneş’ kelimesi, bir kişiye yaz tatili ve boş zamanları çağrıştırdığı için kulağa hoş gelebilirken, bir başkası için güneş yanığı ve kuraklığı hatırlattığı için olumsuz çağrışımlara sahip olabilir”.

4. NİTEL ARAŞTIRMA YAKLAŞIM VE TEKNİKLERİ

Alan yazın incelendiğinde, çok sayıda nitel araştırma yaklaşım ve tekniğinin olduğu görülecektir. Bu noktada çeşitli sınıflandırmaları veya tipolojileri inceleyerek söz konusu çeşitlilik hakkında bir fikir edinileceğini düşünmekteyiz. Söz konusu çeşitliliğe tarihsel olarak baktığımızda nitel metodoloji uzmanları alanı düzenlemek için tipolojiler geliştirmiş oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin, Jacob (1987) çalışmasında altı niteliksel gelenek tanımlamıştır: insan etolojisi, ekolojik psikoloji, bütünsel etnografi, bilişsel antropoloji, iletişim etnografisi ve sembolik etkileşimcilik. Atkinson, Delamont ve Hammersley (1988) ise yedi farklı niteliksel tür önermişlerdir: sembolik etkileşimcilik, antropoloji, toplumdilbilim, etnometodoloji, demokratik değerlendirme, neo-marksist etnografi ve feminizm. Yakın döneme gelindiğinde ise Patton (2002), nitel araştırmada teorik yönelimlerin çok daha uzun bir listesini ortaya koymuştur; etnografi, otoetnografi, fenomenoloji, sembolik etkileşim, ekolojik psikoloji, sistem teorisi, kaos teorisi ve temellendirilmiş teori. Son olarak ise Creswell (2013) anlatı araştırması, fenomenoloji, temellendirilmiş teori, etnografi ve vaka çalışmasını yaklaşım ve teknikler olarak sıralamıştır. Diğer taraftan, söz konusu tür ve yaklaşımların bazıları geçmişte kalırken bazıları ise halen önemini korumakta olduğu anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere nitel araştırmaları üstlenenlerin çok sayıda yaklaşım ve teknik seçeneği vardır. Bu yaklaşım ve teknikleri organize etmek isteyen Tesch (1990), bir akış şemasının dört kolunda organize edilen 28 yaklaşımdan oluşan bir sınıflandırma sunmuş ve bu yaklaşımları araştırmacının merkezi ilgi alanına göre sıralamıştır. Diğer yandan Wolcott (1992) yaklaşımları, veri toplama stratejilerini belirleyen ağacın dalları ile bir “ağaç” diyagramında sınıflandırmıştır. Miller ve Crabtree (1992) ise bireye, sosyal dünyaya veya kültüre odaklanma gibi, araştırmacıyı birincil derecede ilgilendiren insan yaşamının “alanına” göre 18 tür düzenlemiştir. Diğer taraftan, Lancy (1993) ise antropoloji, sosyoloji, biyoloji, bilişsel psikoloji ve tarih gibi disiplin perspektiflerine göre niteliksel araştırmayı organize etmiştir. Son olaraksa Denzin ve Lincoln (2017) yıllar içinde ortaya atılmış olan niteliksel strateji türlerini organize etmiş ve yeniden düzenlemiştir. Ancak yaklaşımlar arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Niteliksel yaklaşım ve tekniklerinin hepsi olmasa da birçoğunun süreci, prosedürleri ve yöntemleri benzer olsa da hepsinin altında yatan aynı teorik temel veya çerçeve yoktur. Bu nedenle bazı niteliksel yaklaşım ve teknikler diğerlerinden farklı veri toplama ve/veya analiz prosedürleri kullanmaktadırlar (Daymon ve Holloway, 2010).

Marshall ve Rossman (2014)	Daymon ve Holloway (2010)	Rossmann ve Rallis (2016)	Merriam ve Grenier (2019)
Etnografi Fenomenoloji Gömülü Teori Örnek Olay Dil Bilimsel	Vaka Analizi Gömülü Teori Etnografi Söylem Analizi ve Eleştirel Söylem Analizi Fenomenoloji Tarihsel Eylem	Etnografi Fenomenoloji Dil Bilimsel	Yorumlayıcı Fenomenoloji Etnografi Gömülü Teori Anlatı Sanata Dayalı Nitel Eylem Karma

Şekil 1. Nitel Araştırma Yaklaşım ve Teknikleri Literatür Sınıflandırması

Söz konusu sınıflandırmalar içerisinde Gall, Borg ve Gall’ün (1996) ortaya koydukları tartışmalara dayanarak Marshall ve Rossman’ın (2014) öne sürdüğü majör sınıflandırmanın faydalı olacağını

düşünmekteyiz. Marshall ve Rossman'a (2014) göre söz konusu liste diğer yaklaşım, teknik ve tipolojilerin belirli bir seviye veya analiz birimine odaklanıldığında üç ana sınıf altında toplanmaktadır. Bunlar kısaca: (1) etnografi, eylem araştırması ve vaka çalışmaları gibi toplum ve kültür odaklı yaklaşımlar; (2) fenomenoloji, bazı feminist araştırmalar, yaşam öyküleri ve tanıklıklar gibi, bireysel yaşanmış deneyim odaklı yaklaşımlar ve (3) anlatı analizi, eleştirel söylem analizi ve konuşma analizi dahil olmak üzere ister sözlü ister metinle ifade edilmiş olsun tüm dil ve iletişim odaklı yaklaşımlardır.

4.1. Toplum ve Kültüre Odaklanan Yaklaşımlar

Etnografi, belirli bir sosyal sistemin sosyal yaşamını ve kültürünü, insanların gerçekte ne yaptıklarına dair ayrıntılı gözlemlere dayalı olarak tanımlamak ve analiz etmek için tasarlanmış araştırma olarak tanımlanabilir. Araştırmacı kültür içinde yerleşiktir ve gruptaki bireylerin inançlarını, motivasyonlarını ve davranışlarını ilk elden dikkate alır. Toplanan veriler, (a) kültür bağlamında katılımcıların yaşamlarını belgelemek, (b) bireylerin kültür içindeki deneyimlerini anlamak veya (c) kültürel bağlamın şekillendirdiği davranışları yorumlamak için kullanılır (Edmonds ve Kennedy, 2016).

4.2. Bireysel Yaşanmış Deneyime Odaklanan Yaklaşımlar

Fenomenolojik yaklaşım, bireysel yaşanmış deneyimin anlamını keşfetmeye, tanımlamaya ve analiz etmeye çalışmaktadır (Patton, 2002). Fenomenolojinin güçlü bir felsefi arka planı bulunduğu dile getirilmektedir. Alman matematikçi Edmund Husserl'in (1859–1938) yazılarından ve Heidegger, Sartre ve Merleau-Ponty gibi onun görüşlerini genişletenlerden yararlanmış (akt. Spiegelberg, 1982). Patton'a (2002) göre Husserl (1993) fenomenolojiyle insanların olguları nasıl tanımladıkları ve algıladıklarını anlamaya çalışılmasını kast etmektedir.

Fenomenologlar, tüm katılımcıların bir fenomeni deneyimledikçe ortak noktalarının ne olduğunu açıklamaya odaklanırlar (örneğin, keder evrensel olarak yaşanır). Fenomenolojinin temel amacı, bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel özün bir tanımına indirgemektir. Bu amaçla, nitel araştırmacılar bir fenomeni, insan deneyiminin bir "nesnesini" tanımlarlar (van Manen, 1990). Fenomenologlar, katılımcıların yaşam dünyasını ve fenomenleri deneyimleme biçimlerini keşfederler. Bir fenomenolojinin sonucu, bu deneyimlerin derinlemesine bir açıklamasıdır. Bu insan deneyimi, uykusuzluk, dışlanma, öfke, keder veya koroner arter baypas ameliyatı geçirme gibi bir olgu olabilir (Moustakas, 1994).

Fenomenoloji de araştırmacı aynı deneyimi yaşamış olan başkalarıyla paylaşılan bir deneyimin bir özü olduğu şeklindeki merkezi varsayımdan hareket etmektedir. Dolayısıyla fenomenolog araştırmaya katılanların – benzer deneyime sahip olanların – yani fenomeni deneyimleyen kişilerden veri toplar ve tüm bireyler için deneyimin özünün birleşik bir tanımını geliştirir. Bu betimleme, yaşadıkları "ne" ve "nasıl" yaşadıklarından oluşmaktadır (Moustakas, 1994). Diğer taraftan, fenomenolojinin önemli bir özelliği, araştırmacıların katılımcıların yaşam dünyalarına dalmadan önce kendi varsayımlarını parantez içine almaya çalışma şeklidir; yani kendi inançlarını ve değerlerini incelerler ve daha sonra dünyayı muhbirlerin bakış açısından daha iyi anlamak için bunları bir kenara bırakmaya çalışırlar (Edmonds ve Kennedy, 2016). Bu bağlamda, fenomenolojide, anlam ve anlama üzerine odaklanma da aslolan, olgu ve olayları araştırmacının değil, katılımcıların penceresinden gösterebilmektir (Merriam, 2013).

Bu başlık altında ki bir diğer yaklaşım ise anlatı araştırmasıdır. Fenomenolojik yaklaşımdan ayrılmasının sebebi ise temelde yatan bir nüanstır. Fenomenoloji, fenomeni deneyimlemiş bireyler üzerinden fenomene odaklanır ve kişilerin anlatılarından ortak bir noktaya ulaşırken, anlatı araştırması sadece tek bir kişinin deneyimine odaklanır. Diğer bir deyişle, anlatı araştırmasında temel ve öncelikli olan fenomen değil anlatının kendisidir. Bu gruba giren araştırmalar, yaşam öyküsü, otoetnografi ve biyografi çalışmalarıdır (Creswell ve Poth, 2016). Anlatı yaklaşımı, katılımcı tarafından hikâye anlatımı şeklinde bilgi toplamayı içermektedir. Anlatı tasarımı, (a) tek bir katılımcının veya küçük bir katılımcı örneğinin araştırılmasını, (b) hikayelerin toplanması yoluyla veri toplamasını, (c) hikayelerin yeniden anlatılmasını (restorasyon) ve (d) hikâyenin başkalarıyla birlikte gözden geçirilmesini şeklindedir (Edmonds ve Kennedy, 2016).

4.3. Dil ve İletişime Odaklanan Yaklaşımlar

Söylem analizi, yazılı metinlerin ayrıntılı bir dilbilimsel analize tabi tutulduğu nitel bir analiz türüdür. Söylem analizinde, esas olarak insanların dil aracılığıyla etkileşime girme, sosyal dünyalarında anlam yaratmaya odaklanılmakta böylece dinleyerek, dili analiz ederek ve çeşitli biçimlerdeki metne özellikle dikkat ederek keşfedilmektedir. Buradaki ilgi, katılımcıların dünyalarını görmeleri ve deneyimlerini anlamlandırmaları için "yorumlayıcı repertuarlardan" nasıl yararlandıklarıdır. Diğer yandan bu analiz biçimi

diğer nitel analiz türlerinden yalnızca birini oluşturmakta olup çoğu durumda araştırmacılar tarafından etnografik ve benzeri diğer analiz türleri ile birlikte kullanılmaktadır (Fairclough, 2003 akt. Özdemir, 2010).

Bu bağlamda, Özdemir (2010) yapmış olduğu çalışmasında söylem analizini şu şekilde özetlemektedir: “Söylem analizi, sosyal olayların ve sosyal ilişki yapılarının anlaşılmasında dilin önemli bir analiz birimi olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Sosyal ilişki yapılarında ise dil, metin (text) biçiminde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla söylem analizinin en önemli unsurunu metin analizi oluşturmaktadır. Metin, alışveriş listelerinden gazetelerdeki makalelere kadar geniş bir yelpaze içerisinde değerlendirilebilecek yazılardır. İnsanlar arasında kurulan sözel iletişim de bir metin olarak değerlendirilmektedir. Araştırmacı yazılı bir metnin aynı zamanda sosyal ilişki biçimlerinin bir göstergesi olduğunu düşüncesinden hareketle metni analiz etmektedir. Böylece araştırmacı metne dayanarak sosyal olayları ve mevcut sosyal ilişki biçimlerini açıklamaya çalışmaktadır”.

4.4. Gömülü Teori

Gömülü teori veya diğer bir adıyla temellendirilmiş teori yaklaşımının amacı yeni bir teorinin geliştirilmesidir. Gömülü teori yaklaşımı ilk olarak Glaser ve Strauss (2017) tarafından sistematik olarak toplanan ve analiz edilen verilere dayalı bir teori oluşturmanın bir yolu olarak geliştirilmiştir. Gömülü teori en çok, çalışılacak fenomen hakkında çok az şey bilindiği çalışmalarda kullanılır; keşif odaklıdır ve yeterince kuramsallaştırılmamış konuları veya alanları incelemektedir. Diğer bir deyişle, tümevarımsal bir süreç doğrultusunda toplanan verilerden teori oluşturulmaya çalışılmaktadır (Edmonds ve Kennedy, 2016). Ancak alan yazın incelendiğinde pek çok kişinin, aslında veri toplama ve analiz etmenin tümevarımsal bir sürecini tanımlamak için söz konusu terimi uygunsuz bir şekilde kullandıkları göze çarpmaktadır. Bu yaklaşımda araştırma tasarımı, çalışmanın başında kurulmak yerine belirli döngüsel ve etkileşimli veri toplama ve analiz teknikleri ile gelişmektedir. Bu bağlamda, gömülü teoride veri toplama ve analizinin birbiriyle etkileşime girdiğini unutulmamalı ve bu nedenle verilerin elde edilmesiyle birlikte analize başlanması önerilmektedir. Diğer taraftan, yaklaşım için tercih edilen veri kaynakları gözlem ve görüşmelerdir, ancak araştırmacılar diğer veri toplama yöntemlerini de kullandıkları dile getirilmiştir (Daymon ve Holloway, 2010).

4.5. Örnek Olay Çalışmaları

Alan yazın incelendiğinde örnek olay çalışmaları, durum veya vaka çalışmaları olarak da isimlendirildiği görülmektedir. Bu yaklaşım, sınırlı bir sistem olarak açıkça tanımlanabilen belirli bir durumu veya durumları derinlemesine araştırmak gerektiğinde uygun olduğu belirtilmiştir. Vaka çalışması, belirli sınırlılıkları olan olgunun karmaşıklığı ve inceliklerinin yakalanması için değerli olduğu dile getirilmiştir. Söz konusu yaklaşım için birden çok kaynaktan veri toplanırken her zaman olaya/vakaya dair ayrıntılı açıklamalar yapılmaktadır. Durum çalışması araştırması, değerlendirme çalışmalarında faydalı olmakla birlikte birden fazla vaka incelendiğinde vakaların karşılaştırılabileceğinden söz edilmektedir (Daymon ve Holloway, 2010). Bunun yanı sıra vaka çalışması, araştırılan "vaka" zamana, yere, kişiye veya çevreye bağlı olduğu sürece, anlatı yaklaşımına ve nitel yöntem içindeki diğer herhangi bir yaklaşıma da uygulanabilmektedir (Edmonds ve Kennedy, 2016). Ancak, etnografik ve tarihsel araştırma gibi bir dizi farklı yaklaşımı kapsayabilecek bir şemsiye yaklaşım olan vaka çalışmasının deneyimsiz araştırmacılar tarafından uygulanmasının uygun olmadığı da dile getirilmiştir (Daymon ve Holloway, 2010).

5. NİTEL ARAŞTIRMALARDA VERİ, ÖRNEKLEM VE VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Veri, genel olarak bilimsel araştırmanın yapı taşıdır denilebilir. Sosyal bilimler bağlamında ise sahip olduğumuz soruları yanıtlamak ve dünyadaki fenomenlerin yeni ve faydalı anlayışlarını oluşturmak için kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle, sosyal bilimler, bilginin veriye dayandığı ampirik bir gelenek içinde yer almaktadır. Bu bağlamda, sosyal bilimler içerisindeki nicel araştırmalarda olduğu gibi nitel araştırmalarda bilgi üretiminin de verilere dayandığından ampirik olduğu söylenebilir (Braun ve Clark, 2013).

Diğer taraftan, nitel araştırmalarda neyin veri sayılacağına dair alan yazında birçok tartışma bulunmaktadır (Bogdan ve Biklen, 2003; Charmaz, 2005; Ryan ve Bernard, 2003) bu nedenle, araştırmacı neleri dahil etmek istediği konusunda bazı kararlar vermesi gerektiği dile getirilmiştir (Bhattacharya, 2017). Bu noktada ise sınırsız veri havuzunda, hangi verinin “iyi” olduğu sorusu ile karşılaşılmaktadır. Temelde verinin iyi olmasının belirteci olarak, araştırmanın amacına hizmet eden ve araştırma soru veya problemini ele almaya izin veren olduğu söylenmektedir. Ancak hangi veri kullanırsa kullanılsın, veri seçimi her zaman gerekçelendirilmelidir. Bir başka deyişle, verinin neden ve nasıl seçildiği veya üretildiği, araştırma sorusunun yanıtlanmasında ki yararının ne olduğu sorularına cevap verilmelidir.

Herhangi bir araştırma gibi, nitel araştırma da analiz ettiğimiz bir veri örneğinin seçilmesini içermektedir. Bu seçim işlemi öncesi şu sorulara yanıt verilmesi gerektiği belirtilmektedir: a) ne kadar veri gerekli; b) örneklem nasıl seçilecek; c) ve eğer insan katılımcılar kullanılacaksa, katılımcılara nasıl ulaşılabilecek. Genel olarak, araştırma sorularına ve çalışmanın teorik amaçlarına uygun, konuyu tam olarak analiz etmek ve soruları cevaplamak için yeterli miktarda veri sağlayan bir örnekleme ihtiyacı duyulmaktadır (Morse, 2000).

5.1. Örneklem

Nitel araştırmalarda, genellenebilirlik amacıyla rastgele örneklem fikri baskındır, bu da bir çalışmanın sonuçlarını daha geniş bir popülasyona uygulanması anlamına gelmektedir. Peki nitel araştırmalar da örneklem nasıl seçilmektedir? Nitel araştırmada, tipik örnekleme yaklaşımı Patton'un (2002) da belirttiği gibi "ilgilenilen konuyla ilgili içgörü ve derinlemesine anlayış üretmek amacıyla amaçlıdır". Amaçlı örnekleme, temelde analiz edilecek bilgi açısından zengin veri sağlayabilecek veri kaynaklarının seçilmesini içermektedir (Patton, 2002). Diğer bir deyişle, amaçlı örnekleme, araştırmacının problemi ve araştırma sorusunu anlamasına en iyi şekilde yardımcı olacak katılımcıları veya materyalleri amaçlı olarak seçmesidir. Bu noktada, amaçlı örneklemin belirlenmesinde Miles ve Huberman (1994) tarafından tanımlanan şu dört faktör dikkate alınmalıdır: (a) ortam (yani, araştırmanın yapılacağı yer), (b) aktörler (yani, kimin gözlemleneceği veya kiminle görüşüleceği), (c) olaylar (yani, aktörlerin ne yaptığı gözlemlenecek veya görüşülecek) ve (d) süreç (yani, ortam içinde aktörler tarafından üstlenilen olayların gelişen doğası) (akt. Creswell ve Creswell, 2017).

Diğer taraftan, seçilecek örneklem büyüklüğü de basit bir soru değildir (Sandelowski, 1995). Örneklemin büyüklüğünü Patton'un (2002) da belirttiği gibi "ne bilmek istediğiniz, araştırmanın amacı, neyin yararlı olacağı, neyin inandırıcı olacağı ve mevcut zaman ve kaynaklarla neler yapılabileceğinden" etkilenmektedir. Bu bağlamda, verinin kalitesi, çalışmanın kapsamı, konunun doğası, her katılımcıdan elde edilen faydalı bilgi miktarı, katılımcı başına görüşme sayısı ve kullanılan nitel yöntem ve çalışma tasarımı vb. faktörler de ne kadar veriyi ihtiyaç olduğunu etkilemektedir (Morse, 2000).

Nitel araştırma, nicel araştırmaya göre daha küçük örneklem kullanma eğiliminde olduğu bilinmektedir. Bazen yalnızca tek bir katılımcı veya metin derinlemesine analiz edilirken, veriler arasındaki örüntüleri belirlemeyi amaçlayan araştırmalarda ise 15 ila 30 bireysel görüşmeden oluşan bir örneklem büyüklüğü yeterli görülebilmektedir. Nitel araştırmalarda insan katılımcı temelli çalışmalarda 50'den fazla görüşme büyük bir örneklemi oluşturduğu dile getirilmektedir (Sandelowski, 1995). Ancak, araştırmada katılımcılardan elde edilen verilerden ziyade basılı metni analiz edilmesi amaçlandığında örneklem çok daha büyük olabilmektedir.

Doygunluk kavramı ise örneklem büyüklüğünü belirleyen önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Her zaman doğru olmasa da (Bowen, 2008; Charmaz, 2005) doyum, nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü için yaygın olarak kullanılan bir gerekçe olmaya devam etmektedir. Diğer taraftan, Patton'a (2002) göre "nitel araştırmada örneklem büyüklüğü için hiçbir kural yoktur".

5.2. Veri Toplama Süreci

Belk, Fischer ve Kozinets'e (2012) göre, nitel veri toplama ve verilerin analizi sürecinde tek bir bakış açısı, tek bir gelenek veya tek bir yaklaşım kullanılmamaktadır. Diğer taraftan alan yazın incelenerek, nitel araştırmalarda veri toplama prosedürleri hakkında her ne kadar ortak bir görüş bulunmasa da farklı görüşlerin birleştirildiği bir tablo ortaya koymaya çalışılmıştır. Söz konusu tablo da da görüldüğü üzere nitel veri toplama sürecine dair dört temel tür ve bunların güçlü yanları ve sınırlılıkları belirtilmeye çalışılmıştır.

Tablo 4. Nitel Veri Toplama Türleri, Seçenekleri, Avantajları ve Sınırlılıkları

Veri Toplama Türleri	TÜRLER İÇERESİNDEKİ SEÇENEKLER	TÜRLERİN AVANTAJLARI	TÜRLERİN SINIRLILIKLARI
Gözlem	✓ Tam katılımcı- araştırmacı rolü gizler ✓ Katılımcı olarak gözlemci- araştırmacının rolü bilinir ✓ Gözlemci olarak katılımcı- katılımcı rolüne ikincil gözlem rolü ✓ Tam gözlemci- araştırmacı katılmadan gözlemler	✓ Araştırmacı, katılımcıyla ilk elden deneyime sahiptir ✓ Araştırmacı bilgiyi oluşturduğu anda kaydedebilir ✓ Gözlem sırasında olağandışı yönler fark edilebilir ✓ Katılımcıların rahatsızlık duyabileceği konuları keşfetmekte yararlıdır	✓ Araştırmacı müdahaleci görülebilir ✓ Araştırmacının raporlayamayacağı özel bilgiler gözlemlenebilir ✓ Araştırmacı iyi bir katılım ve gözlem becerisine sahip olmayabilir ✓ Bazı katılımcılar (örneğin

		çocuklar vb.) yakınlık kazanmada özel sorunlar yaşayabilirler	
Görüşme/ Mülakat	✓Yüz yüze- araştırmacı katılımcı ile bire bir görüşülebilir ✓Telefon- Araştırmacı görüşmeleri telefonla yapılabilir ✓Odak Grup- Araştırmacı bir gruptaki katılımcılarla görüşme yapılabilir ✓İnternet- araştırmacı mail vb. iletişim araçlarını da kullanabilir	✓Görüşülen kişilerin görüşlerinden filtrelenen dolaylı bilgiler sağlar ✓Doğal ortamdan ziyade belirlenmiş bir alandan bilgi sağlar ✓Araştırmacının varlığı yanıtları önyargılı hale getirebilir ✓Tüm insanlar eşit derecede açık sözlü ve/veya anlayışlı değildir	
Belgeler	✓Kamusal- toplantı tutanakları ve gazeteler ✓Özel- günlükler, ajandalar ve mektuplar	✓Araştırmacının katılımcıların dilini ve sözlerini elde etmesini sağlar ✓Araştırmacı için uygun zamanda ulaşılan ve göze batmayan bir bilgi kaynağıdır ✓Katılımcıların ehemmiyet verdikleri verileri temsil eder ✓Yazılı kanıt olarak, araştırmacıyı transkripsiyon için zaman ve masraftan kurtarır	✓Tüm insanlar aynı bakış açısına ve ifadelere sahip değildirler ✓Kamuya veya özele açık olmayan korumalı bilgiler olabilir ✓Kimi zaman araştırmacının bulması zor yerlerde bilgiyi araması gerekebilir ✓Bilgisayara tanımlamak için transkripsiyon veya optik tarama gerektirir ✓Materyaller tamamlanmamış olabilir ✓Belgeler doğru veya güvenilir olmayabilir
Görsel-İşitsel Dijital Materyaller	✓Fotoğraflar ✓Video Kasetler/ Cd'ler ✓Sanat objeleri ✓Bilgisayar metinleri/ verileri ✓Sesler ✓Filmler	✓Kimi zaman mütevazı bir veri toplama yöntemi olabilir ✓Katılımcılara gerçekliklerini doğrudan paylaşımları için bir fırsat sağlar ✓Görsel olarak dikkat çekmesi açısından yaratıcıdır.	✓Bazen yorumlamak zor olabilir ✓Özel veya kamusal erişimi olmayabilir ✓Gözlemcinin varlığı (örneğin fotoğrafçı vb.) yanıtları etkileyebilir veya bozabilir

Bu tablo şu çalışmalardan yararlanılarak oluşturulmuştur: Bogdan ve Biklen (2003); Creswell ve Creswell (2017); Creswell ve Poth (2016); Merriam (2015).

Bu sınıflandırmanın dışında Belk, Fischer ve Kozinets'in (2012) yapmış olduğu sınıflandırma ise iki ana başlık altında toplanmaktadır.

Tablo 5. Nitel Veri Toplama Türleri

Görüşme	Gözlem
✓ Derinlemesine Görüşme ✓ Projektif Metotlar • Sözcük Çağrışımı • Cümle Tamamlama • Karikatür Testleri • Sembol Eşleştirme • Nesne Kişileştirme • Resim Çizme • Tematik Hikâye Anlatımı • Zaltman Metafor Çıkartma Tekniği	✓ Gözlemsel Görüşme ✓ Videografi ✓ Tarihsel arşiv, arkeolojik ve yapay gözlemsel araştırma ✓ Çevrimiçi Gözlem ve Netnografi • Veri Madenciliği ve Sosyal Ağ Analizi ✓ Çevrimiçi Gözlem ve Trend Belirleme Teknikleri

Günümüzde araştırmacılar ve şirketler, insanların ne izlediklerini ne okuduklarını, neye yorum yaptıklarını, nelerle etkileşim halinde olduklarını ve neleri satın aldıklarını izleyebilmekte ve ölçebilmektedirler. Her ne kadar bu konu kişisel bilgilerin gizliliği noktasında etik tartışmaları gündeme getirirse de inanılmaz miktarda verinin hali hazırda yayımlı olduğu da su götürmez bir gerçektir. İnternet üzerinden akan milyarlarca konuşma, veri madenciliği, fikir madenciliği ve netnografi gibi teknolojik olarak etkin gözlem yöntemleri için çok önemli bir tüketici ve pazarlama araştırması veri kaynağı haline geldiği dile getirilmektedir (Belk,

Fischer ve Kozinets, 2012). Özellikle, çevrimiçi ortam, araştırmacılara konuşmalar, mesajlar, fotoğraflar, müzik klipleri, videolar, çizimler, avatarlar, yorumlar, tartışmalar ve çok daha fazlasını içeren inanılmaz derecede çeşitli ve canlı, zengin niteliksel "veri" havuzu sunduğu dile getirilmiştir (Belk, Fischer ve Kozinets, 2012). Bu noktada, çevrimiçi gözlem metodu olarak dile getirilen netnografiden kısaca bahsetmek gerektiği düşüncesindeyiz.

Etnografinin internetin dinamik teknolojik gerçekliklerine doğrudan uyarlanması olarak son on beş yılda geliştirilen bir başka gözlem yöntemine "netnografi" denilmektedir (Kozinets, 2002). Netnografi, tüketici ve pazarlama araştırmacılarına, markaların sosyal medya tartışmaları, yaşam tarzı endişeleri veya belirli olaylar gibi doğal olarak meydana gelen davranışlara bir pencere vermektedir. Bununla birlikte, içerik madenciliğinden farklı olarak netnografi, yorumlayıcı karmaşıklık gerektiren kültürel bir yaklaşımı benimsemektedir. Dahası netnografi, çok zengin veriler sağlayabilmekte, çok sayıda farklı tüketicinin görüşlerini içerebilmekte ve tüketicilerin kendileri için önemli olan konular hakkında birbirleriyle sohbet etikleri yüksek düzey etkileşimli verilerden yararlanmaktadır. Niteliksel tüketici ve pazarlama araştırmalarının, hızla gelişen bu teknolojik alanda ve özellikle yakın gelecekte önemli ölçüde ve sürekli olarak değişim geçireceği belirtilmektedir (Kozinets, 2002).

5.3. Nitel Araştırmalarda Veri Analizi

Nitel araştırmanın gerçek gizemi, veri toplama sürecinden çok veriyi kullanma sürecinde yattığı belirtilmektedir (Wolcott, 1992). Nitel araştırmalarda, nitel verilerin nasıl analiz edilmesi gerektiğine dair net kurallara ulaşmak oldukça zordur. Yerli ve yabancı yazın incelendiğinde analiz sürecine dair pratik bilgiler bulunmakla birlikte, oldukça farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir (Ereut, 2002; Dey, 2003; Miles ve Huberman, 1984). Dolayısıyla nitel araştırmayı yeni öğrenen biri için oldukça kafa karıştırıcı olabilmektedir. Bu nedenle, nitel araştırmalarda analizin öğrenilmesi ve analizde ustalaşılmasının tek gerçek yolu olarak, deneyimli bir nitel araştırmacının vesayeti altında edinilen kişisel deneyim olduğu dile getirilmiştir (Ereut, 2002 akt. Maison, 2018).

Nitel veri analizi noktasında farklı araştırmacılar farklı modeller öne sürmüşlerdir. Örneğin, Saldana ve Omasta (2016) şu dört yaklaşımı sunmuştur: (1) tündengelim – ne arandığı hakkında bir fikrin olması, (2) kaçırma – olasılıkların incelenmesi ve dikkat edilmesi istenilenlerin seçimi, (3) tümevarım – algılarla neyin olup bittiğinin keşfi ve (4) retrodüksiyon – olanların yeniden inşası.

Krueger'e (1988) göre ise nitel veri analizinin dört farklı aşaması vardır. İlk aşama, ham verilerin işlenmesini içermektedir. Transkripsiyon olarak adlandırılan bu aşama -görüşmeler ister ses kaydı olsun, isterse de görüntü kaydı olsun- görüşmenin ve/veya gözlemin kelimesi kelimesine metin haline getirilmesidir. Bu bağlamda, görüşmeleri yapan kişi ile transkripsiyonu yapan kişinin aynı olması analiz için yararlı ve hatta temel oluşturacak pek çok önemli bilginin (tonlama, jestler ve mimikler vb.) kaybolmasının önüne geçeceği dile getirilmiştir (Krueger, 1988; Maison, 2018). Çünkü sözel olmayan ipuçlarının insanların algılarının merkezinde olduğu varsayımına dayanarak, görüşme sırasında katılımcılarının vücut hareketlerinin, jest ve mimiklerinin farkına varılması gerektiği belirtilmektedir (Knapp ve Daly, 2011; Rossman ve Rallis, 2016).

İkinci aşama, transkripsiyon sonucu ortaya çıkan büyük miktardaki verinin işlenmesidir. Bu işlem sırasında söz konusu devasa veri elenmekte ve azaltılmaktadır. Bazı araştırmacılar tarafından "indirgeme" olarak kavramsallaştırılan bu sürecin farklı yollarla yapıldığı da anlaşılmaktadır (Strauss ve Corbin, 1998; Miles ve Huberman, 1994; Belk, Fischer ve Kozinets, 2013; Dey, 2003; Ereut, 2002; Maison, 2018). Örneğin Creswell (2013) söz konusu kavramsallaştırmayı farklı bir şekilde ele alarak şunları dile getirmiştir: "Metin ve resim verileri çok yoğun ve zengin olduğundan, nitel bir çalışmada tüm bilgiler kullanılmaz. Bu nedenle, verilerin analizinde, araştırmacıların verileri "kazanması" (Guest, MacQueen ve Namey, 2012), verilerin bir kısmına odaklanma ve diğer kısımlarını göz ardı etme sürecidir. Bu süreç de araştırmacıların tüm verileri korumak ve eksik verileri yeniden oluşturmak veya değiştirmek için büyük çaba sarf ettiği nicel araştırmalardan farklıdır. Nitel araştırmada, bu sürecin etkisi, verileri beş ila yedi tema arasında değişen az sayıda temada toplamaktır".

Sonraki aşama ise indirgenmiş verilerin derinlemesine okumalar ile yorumlanmasıdır. Söz konusu aşamada, öncelikle şeyleri, kişileri ve olayları ve onları karakterize eden özellikleri sınıflandırılması gerektirdiği öne sürülmüştür (Schatzman ve Strauss, 1973). Bu noktada, bir çalışmanın başlangıcında, ilgilenilen fenomene ilişkin anlayış ön hazırlık niteliğindedir ve bu durum araştırmacının dikkatini ilgilenilen olgunun bazı yönlerine odaklayan ve potansiyel kodlama kategorileri için "bakılacak yönler öneren" (Blumer, 1954) duyarlılaştırıcı kavramlar sağlamaktadır. Bu nokta da kod ve kodlama kavramları ile karşılaşılmaktadır.

Kısaca kodlar kavramlardır ve bu kavramlar somutluk/soyutluk ve emik/etik doğaları bakımından farklılık göstermektedirler. Kodlar tek tek kelimelere, cümlelere, paragraflara veya değişen uzunluklardaki metin parçalarına atanabilir. Ve aynı metne birden fazla kod uygulanabilir. Bahsedilen bu işlem ise kodlamadır. Kodlamayı tanımlamanın başka bir yolu da “verileri anlamlı bölümlere indirgemek ve bölümlere adlar vermek”tir (Cresswell 2007).

Alan yazın incelendiğinde, kodlamanın temelleri hakkında az çok bir fikir birliği olduğunu anlaşılabilir. Beraber söz konusu kodlamanın nasıl şekilleneceği sorusu olduğunda görüşlerin ayrıştığı görülmektedir. Bu noktada, Belk, Fischer ve Kozinets (2012) konu hakkındaki görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Nitel araştırmanın sıklıkla anılan (ancak daha az sıklıkla okunan) ‘klasiği’, The Discovery of Grounded Theory (Glaser ve Strauss, 1999/2017), bazıları tarafından verilerin analizine yönelik bir tabula rasa yaklaşımını savunduğu düşünülür; yani, yalnızca verilerin kendisiyle başlanması gerektiğini. (...) Yöntemlerle ilgili diğer pek çok ders kitabı da dış etkiler tarafından ‘önyargılı’ olmadan verilere ulaşmaya çalışmanızı öneriyor gibi görünür. Verilerinizi toplamadan önce hangi kodları veya kalıpları bulacağımız konusunda güçlü varsayımlar veya belirli fikirler oluşturmanız gerektiğine inanmasak da bir tabula rasa yaklaşımını savunmuyoruz! Bunun yerine, ilk ve devam eden kodlamanızın hem verilerin kendisinden hem de aşağıdakilerden etkilenebileceğine inanıyoruz: ilk araştırma amacınız veya araştırma sorunuz, araştırma sorunuzla ilgili önceki literatür ve içinde çalıştığımız nitel araştırma geleneği”.

Son aşama ise sonuçların çıkarılması, tartışılması ve tavsiyelerin oluşturulmasıdır. Bir diğer model ise Miles ve Huberman’a (1994) aittir. Onlara göre nitel veri analizinin, verilerin indirgenmesi, verilerin sunulması ve sonuçların betimlenmesi olmak üzere üç temel birleşeni bulunmaktadır. Diğer taraftan, Rosman ve Rallis’e göre (2016) analiz ortaya çıkan ve süre gelen anlayışın hem tümevarımsal hem de tümdengelsel akıl yürütmeye dayanarak öğrenilmesi sürecidir. Bu bağlamda, Rossman ve Rallis (2016) analiz ve kodlama sürecini şu şekilde açıklamaktadırlar:

“Veri analizini anlamak için şu analogi yararlı olacaktır. Giysilerle dolu bir dolap düşünün; bunlar sizin verileriniz. Giysileri renge göre (mavi pantolon ve kazaklar birlikte), türüne göre (bütün pantolonlar bir yığında), mevsime göre (ağır kışlık giysiler) veya kumaşa göre (pamuklar aynı rafta) düzenleyebilirsiniz. Her kuruluş (analiziniz), amacınıza bağlı olarak değerli ve haklıdır. (...) Veri analizi, verileri anlamlı olan yığınlar veya parçalar halinde sıralamak, kategorize etmek, gruplandırmak ve yeniden gruplandırmak için benzer bir süreçtir. Bazı verilerin birden fazla kategoriye girebileceğini unutmayın. Analiz süreci boyunca verilerinizi birkaç kez gruplandırmayı ve yeniden gruplandırmayı planlayın. Bu planı göz önünde bulundurarak verilerinizi organize ederken, bir gruplandırma tümdengelsel olabilirken; başka bir gruplandırma, verilerinizde ne olduğunu gördüğünüz için kaçırıcı veya tümevarımsal olabilir. (...) Her gruplama, verilerin farklı yönlerini görmeyi sağlayarak, öğrendiklerinize ilişkin anlayışınızı ve iç görünüşü zenginleştirir.”

Nitel verilerin analizi için öne sürülen farklı modellerin dışında bir de nitel araştırmanın yaklaşım türüne göre de veri analiz yöntemleri bulunmaktadır. Özellikle, daha öncede belirttiğimiz gibi bu yaklaşımların kendilerine özgü kullanılan kavram ve şemaları bulunmaktadır. Örneğin, anlatı araştırması, olay örgüsü, ortam, etkinlikler, doruk noktası ve sonuç gibi yapısal araçları kullanarak katılımcıların hikayelerini yeniden canlandırmalarını sağlamaktadır (Clandinin ve Connelly, 2000). Fenomenolojik araştırma, önemli ifadelerin analizini, anlam birimlerinin üretilmesini ve Moustakas’ın (1994) bir öz tanımlı dediği şeyin gelişimini kullanmaktadır. Temellendirilmiş teorinin ise kendisine ait sistematik adımları bulunmaktadır (Strauss ve Corbin, 1998). Bunlar, bilgi kategorileri oluşturmayı (açık kodlama), kategorilerden birini seçmeyi ve onu teorik bir model içinde konumlandırmayı (eksensel kodlama) ve ardından bu kategorilerin ara bağlantılarından bir hikâye açıklamayı (seçici kodlama) içermektedir. Durum çalışması ve etnografik araştırmada ise ortamın veya bireylerin ayrıntılı bir tanımlaması yapılır ve ardından temalar veya sorunlar için veriler analiz edilir (Wolcott, 1994). Bu noktada belirtilmelidir ki analiz sürecinde genel prosedürler takip edilirken aynı zamanda yaklaşıma ait özel analizlerde yürütülmelidir. Böylece yaratıcı sistematik süreç için gerekli sinerji oluşturulmuş olacaktır.

Merriam (2015) ve Marshall ve Rossman (1989), nitel araştırmalarda veri toplama ve veri analizinin eş zamanlı bir süreç olması gerektiğini iddia etmektedirler. Bir diğer deyişle, nitel araştırmada veri analizi, veri toplama ve bulguların yazılmasıyla birlikte ilerleyecektir. Örneğin, görüşmeler devam ederken, araştırmacı daha önce toplanan bir görüşmeyi analiz ediyor olabilir, nihai raporda bir anlatı olarak yer alabilecek notlar yazıyor olabilir ve/veya nihai raporun yapısını organize ediyor olabilir. Bu süreç, araştırmacının verileri topladığı, ardından analiz ettiği ve son olarak raporu yazdığı nicel araştırmadan farklıdır.

Günümüzde yukarıda bahsettiğimiz analiz süreci içerisinde bilgisayar programlarının kullanılmasına sıkça rastlanmaktadır. Ancak bu noktada belirtilmelidir ki nitel verilerin bilgisayar analizi, nicel verilerin analizine

benzememektedir. Bu konuda Dey (1993) şunları paylaşmıştır: “Bu programlar, verilerin düzenlenmesini, organize edilmesini ve aranmasını yöneterek kuşkusuz çalışmayı hızlandırmaktadırlar, ancak sonuçların uygun analizi ve yorumlanması hala araştırmacıya aittir. Bu nedenle, ‘nitel veri analiz yazılımı’ ifadesi kesin bir sadeleştirme değildir ve hatta yanlış beyan olarak kabul edilebilir. Bir bilgisayar bir yardımcı olabilir ama asla bir araştırmacının yerini alamaz çünkü sonuçların küresel resmi nitel verilerin analizinde kritik öneme sahiptir ve en önemli şeylerden biri zihnin çok sayıda olası yoruma açık olmasıdır”.

Diğer taraftan, Belk, Fischer ve Kozinets (2012) nitel analiz için bilgisayar yazılımlarının kullanılmasına şöyle değinmişlerdir: “... pratikte, insan dilinde ve ifadesinde çok sayıda permutasyon ve uzlaşım göz önüne alındığında, görev son derece zordur. Örneğin, bir insan neredeyse anında ironiyi, alaycılığı ve kendine özgü imlayı anlayacak olsa da bu temsil biçimlerinin yazılım programlarını karıştırması çok muhtemeldir. Teknolojik gelişimin şu andaki aşamasında bilgisayarlar mükemmel satranç oyuncuları ve hesap makineleri yapsalar da doğal yazılı, sözlü veya temsil edilen dilin inanılmaz karmaşıklığını anlamak söz konusu olduğunda, insanlar en akıllı bilgisayarlardan bile çok daha karmaşık bilgi işlemcileridir”. Bu bağlamda, niteliksel bir analiz ister tamamen insan tarafından yapılsın ister bilgisayar destekli olsun, her daim zaman aldığı belirtilmiştir (Krueger, 1998 akt. Maison, 2018). Bunlara ek olarak, nitel verilerin, nicelleştirilmesi konusunda yararlı olabileceği ancak anlatımın önüne geçmeden, anlatıyı desteklemesi ve güçlendirmesi gerektiğine değinilmiştir. Böylece nicelleştirme, yapılan çizelgeler, matrisler ve diğer şeylerle birlikte yeni iç görüleri yol açmalıdır (Rosman ve Rallis, 2016).

6. NİTEL ARAŞTIRMALARDA DEĞERLENDİRME STANDARTLARI

Bu bölüm içerisinde nitel bir araştırmanın “iyi” veya “kaliteli” olduğunun ölçütü nedir? Bir nitel çalışmanın değerlemesi nasıl yapılmalıdır? sorularına kısaca cevap verilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, alan yazın incelendiğinde nitel bir çalışmayı sistematik olarak değerlendirmek veya eleştirmek için çalışmanın genel tasarımının yanı sıra çalışmanın yürütüldüğü titizliğin de dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Nicel bir bakış açısıyla olmasa da nitel araştırmanın kalitesini değerlendirmek için kendine has standartları da mevcuttur (Lincoln, 1999; Marshall ve Rossman, 2014). Diğer taraftan, nitel bir çalışmayı “iyi” yapan şeyin basit bir cevabı yoktur. Ancak, Merriam ve Grenier (2019) bir çalışmanın iyi ve kaliteli olabilmesi için çalışmanın geçerli ve güvenilir olması ve etik bir şekilde yürütülmesi gerekliliğinin yanı sıra tablo? da yer alan değerlendirmeleri de öne sürmüşlerdir.

Tablo 6. Nitel Araştırmanın “Kalitesinin” Değerlendirilmesi

PROBLEM	1. Problem nitel araştırma için uygun mu? 2. Sorun açıkça belirtilmiş mi? 3. Soru anlam mı, anlayış mı yoksa süreç mi? 4. Problem literatürde yer alıyor mu? Yani, sorunu bağlama oturtmak için literatür kullanılıyor mu? 5. Problemin önceki araştırmalarla ilişkisi netleştirildi mi? 6. Araştırmacının bakış açısı ve problemle ilişkisi tartışılıyor mu? Varsayımlar ve önyargılar ortaya çıkıyor mu? 7. Bu araştırmanın önemi veya önemi için açık veya örtülü olarak ikna edici bir argüman var mı? Bilgi tabanına ve pratiğe nasıl katkı sağlayacağını biliyor muyuz?
YÖNTEM	1. Belirli bir nitel araştırma tasarımı tanımlanmış mı (yorumlayıcı, kuram oluşturma, fenomenoloji, etnografi vb.)? 2. Örnek seçiminde kullanılan kriterlerin gerekçesi de dahil olmak üzere açıklanıyor mu? 3. Veri toplama yöntemleri tanımlanmış mı ve araştırılan problemle ve nitel tasarımın türüyle uyumlu mu? 4. Veriler nasıl yönetildi? 5. Analiz yöntemleri tanımlanmış mı ve araştırılan problemle ve nitel tasarımın türüyle uyumlu mu? 6. Geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için hangi stratejiler kullanıldı? 7. Hangi etik hususlar tartışılıyor?
BULGULAR	1. Çalışmanın katılımcıları tanımlanmış mı? 2. Bulgular net bir şekilde organize edilmiş ve takip edilmesi kolay mı? 3. Bulgular, çalışmanın problemine doğrudan yanıt veriyor mu? Yani, araştırma tarafından ortaya atılan soru (lar) a "cevap" veriyorlar mı? 4. Bulguları desteklemek için sunulan veriler (görüşmelerden alıntılar, alan notlarından olaylar vb.) bulgular için yeterli ve ikna edici kanıtlar sağlıyor mu?
TARTIŞMA	1. Bulgular literatür ve önceki araştırmalar açısından konumlandırılmış ve tartışılmış mı? 2. Çalışmanın içgörülerini ve daha geniş bilgi birikimine katkıları açıkça belirtilmiş ve tartışılmış mı? 3. Uygulama için çıkarımlar tartışılıyor mu? 4. Çalışmanın çıkarımları verilerden mi çıkıyor? 5. Gelecekteki araştırmalar için öneriler var mı?

Merriam ve Grenier’den (2019) uyarlanmıştır.

Tarihsel olarak baktığımızda bir araştırma projesinin bilimselliğini ve değerini ortaya koymak için bazı standartlar oluşturulmuştur. Güvenilirlik, geçerlilik, genellenebilirlik ve nesnellik olarak sıralanabilecek bu tarihsel kriterlere, nitel araştırmalar olgunlaştıkça eleştirilmeye ve alternatifler sunan söylemler geliştirmeye başlamıştır (Rosman ve Rallis, 2016). Bu bağlamda araştırmacı, araştırmayı nitel araştırma yaklaşımının varsayımları ve özellikleri çerçevesinde çerçeveler. Dolayısıyla, daha öncede bahsettiğimiz gibi nitel

araştırmanın amacı, daha önce olanları kusursuz bir şekilde tekrarlamak değildir. Aslında, sosyal dünyanın dinamik doğası ve araştırmacının deneysel anlamda bir araç olmadığı düşünüldüğünde, böyle bir tekrarlama imkansızdır. Merriam ve Tisdell'in (2015) belirttiği gibi, çünkü [nitel araştırmada] incelenen şeyin değişken, çok yönlü ve son derece bağlamsal olduğu varsayılır, çünkü toplanan bilgiler onu kimin verdiğinin ve araştırmacının ne kadar yetenekli olduğunun bir fonksiyonudur. ve nitel bir çalışmanın ortaya çıkan tasarımı a priori kontrolleri engellediği için, geleneksel anlamda güvenilirliğe ulaşmak sadece hayali değil, aynı zamanda imkansızdır. Elbette bu demek değildir ki nitel araştırmaların kalitesi değerlendirilemez. Bu noktada alan yazın incelendiğinde farklı stratejilerin ortaya koyulduğu da görülmektedir. Üçgenleme, üye kontrolleri, zengin, kalın açıklama kullanımı vb. gibi stratejilerin araştırmalarının güvenilirliğini artırmak için uygulanabileceğinden bahsedilmektedir (Rossman ve Rallis, 2016; Lincoln ve Guba, 1985; Lune ve Berg, 2017). Etik uygulama bilinciyle birlikte kullanılan bu stratejiler, çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliği konusunda güven oluşturabilir. Bu nokta da nitel araştırmalarda geçerliliği ve güvenilirliği artırmaya yönelik stratejiler tablo? da özetlemektedir (Merriam ve Grenier, 2019).

Tablo 7. Güvenilirliği ve Titizliği Yükseltme Stratejileri

STRATEJİ	AÇIKLAMASI
Üçgenleme	Ortaya çıkan bulguları doğrulamak için birden fazla araştırmacı, veri kaynağı ve/veya toplama yöntemi kullanmak
Üye Kontrolleri	Verileri ve geçici yorumları, türetildiği kişilere geri almak ve makul olup olmadığını sormak
Meslektaş İncelemesi/Kontrolü	Meslektaşlarla çalışmanın süreci, ortaya çıkan bulguların ham verilerle uyumu ve geçici yorumlar hakkında tartışmalar
Araştırmacının Konumu veya Refleksivitesi	Araştırmayı etkileyebilecek varsayımlar, dünya görüşü, önyargılar, teorik yönelim ve araştırmayla olan ilişki hakkında araştırmacı tarafından eleştirel öz-yansıtma
Veri Toplamada Yeterli Katılım	Verilerin doygun hale getirilmesi sürecinde, çalışılan olguya dair tutarsız ve olumsuz durumların aranması için yeterli zamanın ayrılması
Maksimum Çeşitleme	Araştırma bulgularının daha geniş bir yelpazede uygulanmasına izin vermek için örneklem seçiminde kasıtlı olarak farklılık ve çeşitlilik oluşturma
Denetim İzi	Çalışmanın yürütülmesindeki yöntemlerin, prosedürlerin ve karar noktalarının ayrıntılı bir şekilde açıklanması
Zengin, Yoğun Betimlemeler	Okuyucuların durumlarının araştırma bağlamıyla ne ölçüde örtüştüğünü ve dolayısıyla bulguların aktarılıp aktarılamayacağını belirleyebilecekleri şekilde çalışmayı bağlamsallaştırmak için yeterli açıklama sağlamak

Merriam ve Grenier'den (2019) uyarlanmıştır.

İç geçerlilik ve güvenilirlik için Lincoln ve Guba (1985) şu soruyu sorar: Araştırmacının bulguları gerçeklik ile ne kadar uyumludur? Güvenilirlik, araştırma bulgularının ne ölçüde tekrarlana bileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle, sosyal bilimlerde güvenilirlik sorunludur çünkü insan davranışları asla statik değildir. Bu bağlamda nitel araştırmanın tekrarı aynı sonucu vermesi beklenmemelidir çünkü sök konusu verinin sayısız yorumu olabilmektedir. Elbette bu nitel araştırmayı itibarsızlaştırmamaktadır. Bu noktada Lincoln ve Guba (1985) güvenilirlik yerine tutarlılık kavramını ortaya atmışlardır. Tutarlılığın sağlanabilmesi için geçerlilik için yapılan işlemlerin yanı sıra araştırma sürecinde atılan tüm adımları ve alınan tüm kararları kaydeden ve açıklayan bir denetim izinin olmasıdır (Merriam ve Grenier, 2019). Nitel araştırmacılar bir çalışmanın iç geçerliliğini veya güvenilirliğini desteklemek için uygulayabileceği birkaç strateji bulunmaktadır.

- ✓ **Üçgenleme:** İlk olarak sosyal bilimlerde çoklu işlemsellik veya yakınsak doğrulamanın bir biçimini tanımlayan bir metafor olarak kullanılmıştır. Denzin (1978), çoklu veri toplama teknolojilerinin, çoklu teorilerin, çoklu araştırmacıların, çoklu metodolojilerin veya bu dört araştırma faaliyeti kategorisinin kombinasyonlarının kullanımını karakterize eden ek bir metafor tanıtmıştır (akt. Lune ve Berg, 2017).
- ✓ **Üye Kontrolleri:** Katılımcı doğrulaması: Üye kontrolleri olarak da bilinir, ortaya çıkan bulguları detaylandırmaları, düzeltmeleri, genişletmeleri veya tartışmaları için katılımcılara geri dönüş yapılır. Bu, daha fazla bilgi elde etmek için bir yöntem olarak görüşme transkriptleriyle ve ortaya çıkan analizlerle yapılabilir (Rossman ve Rallis, 2016). Diğer bir deyişle, katılımcıların, verilere dair yapılan yorumları değerlendirmeleri istenmektedir.
- ✓ **Akran Değerlendirmesi:** Aynı zamanda eleştirel bir arkadaş kullanma olarak da bilinmektedir. Bu kişi, siz tasarım kararlarınızı değiştirirken, olası analitik kategoriler geliştirirken ve ilgilendiğiniz fenomen için bir açıklama oluştururken sizin için entelektüel bir bekçi görevi görür (Rossman ve Rallis, 2016). Araştırmaya aşina olan bir meslektaşın değerlendirmesidir.

- ✓ Araştırmacının Konumu/Düşünümsellik: Öznelliğin araştırma süreci üzerindeki olası etkilerin tartışılmasıdır (Merriam ve Grenier, 2019).
- ✓ Orada olmak: Uzun süreli katılım olarak da bilinir, ortamda uzun bir süre orada bulunmak veya katılımcılarla önemli miktarda zaman geçirmek, bunun sağlanmasına yardımcı olur olmaktadır (Rossman ve Rallis, 2016).
- ✓ Uygulama Topluluğunu Kullanma: Yeni ortaya çıkan fikirlerin, geçici hipotezlerin ve yarım kalmış fikirlerin paylaşılabilmesi için değerli meslektaşlarınızla yeterli güven ortamında eleştirel ve sürekli tartışmalara girilmesi olarak özetlenmektedir (Rossman ve Rallis, 2016).

Diğer taraftan, güvenilirlik çoğunlukla araştırmada kullanılan enstrümanlar ile ilgilidir. Nitel araştırmada ise araştırmacının kendisi başat enstrüman olması dolayısıyla araştırmacının eğitimi yoluyla çalışma daha güvenilir veya güvenilebilir hale gelebileceği ifade edilmiştir (Lincoln ve Guba, 1985).

Nitel araştırmalar için iç geçerlilik/güvenilirliğin yanı sıra dış geçerlilik veya genellenebilirlik konusu da önemli tartışmalara yol açmaktadır. Nitel araştırmalarda genellenebilirlik nicel araştırmalardan farklıdır. Nicel araştırmalardaki ampirik çalışmaların genellenebilirliği yerine, Cronbach'ın (1975) "belirli bağlamda, duruma özgü koşulları yansıtan hipotezler" olarak belirttiği bakış açısıyla düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir (akt. Merriam ve Grenier, 2019). Diğer bir deyişle, çalışmanın kendi bağlamı içerisinde genellenebileceğinden bahsedilebilir. Bu görüşe göre, nitel bir çalışmadan elde edilen bulguların kendi bağlamlarına uygulanabileceğini okuyucular kendileri belirlemektedir. Kullanıcı genellenebilirliği olarak adlandırılan bu uygulama Lincoln ve Guba (1985) tarafından "aktarılabirlik" olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu bağlamda aktarılabirliğin çalışmadaki zengin betimleme ile gerçekleştirilebileceği ve güçlendirilebileceğinden bahsedilmektedir (Merriam ve Grenier, 2019).

7. PAZARLAMA ALAN YAZININDA NİTEL ARAŞTIRMA

Günümüz pazarlama alan yazınındaki mevcut nitel araştırma uygulamalarını anlayabilmek için tarihsel sürece kısaca değinilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu bağlamda, pazarlama tarihçilerine göre 1930'lu yıllar nitel metodolojinin uygulamalı pazarlama araştırmalarının ilk kez kabul gördüğü dönem olmuştur (Belk, Fischer ve Kozinets, 2012). 1950'lere gelindiğinde ise tüketicilerin belirli ürünleri (otomobil vb.) satın alma ve kullanma motivasyonlarına ilişkin niteliksel araştırmaların, özel araştırma şirketlerince yapıldığı görülmektedir. Söz konusu dönem içerisinde yapılan çalışmalarla ilgili olarak Sydney Levy (1948) "insanların tükettikleri ürün ve markalarla hayatlarını nasıl sembolize ettiklerini ve amaçları doğrultusunda birbirlerine nasıl hikayeler anlattıklarını, göstergebilimcilerin ve psikologların yorumlayıcı bakış açısıyla yapmış oldukları çalışmalar ile haberdar olduğunu" dile getirmiştir (akt. Belk, Fischer ve Kozinets, 2012).

Nispeten yakın zamana kadar bilişsel psikoloji ve tüketici araştırmalarındaki ampirik araştırmalara, genellikle bağlamın dışlandığı veya ortadan kaldırıldığı araştırma ortamlarında, daha "pozitivist" ve niceliksel olarak yönlendirilen çalışmalar hâkim olmaya devam ettiği görülmektedir. Diğer taraftan, aynı dönemde akademik araştırmaların bireysel görüşme tekniklerine daha fazla ilgi gösterirken, pazar araştırma şirketlerinin ise odak grup tekniğini benimsedikleri belirtilmiştir. Dahası, söz konusu odak grup tekniğinin nitel pazar araştırmaları ile eş anlamlı kullanılacak kadar popülerleştikten de bahsedilmiştir (Belk, Fischer ve Kozinets, 2012). İlerleyen zamanlarda ise kısmen nitel çalışmaya karşı uygulanan önyargılar ve kısmen de zaman zaman uygun olmayan veri toplama teknikleri ve profesyonel ideallerin gerisinde kalan yetersiz analizler nedeniyle, ticari kullanıcılar arasında nitel araştırmanın algılanan meşruiyetinde bazı değişimler gerçekleşmiştir. 1970'lerin sonları, 1980'lerin başlarına gelindiğinde ise pazarlama ve tüketici araştırmacıları arasında, pozitivism gölgesi altındaki kalitatif araştırmaların yeterliliği hakkında hararetli tartışmalar baş göstermiştir. Başlarda nitel araştırmalara yönelik yükselen tepkiler 1990'ların başına gelindiğinde yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Her ne kadar bahsedilen tepkiler azalsa da günümüzde halen nitel araştırmaya karşı akademik ön yargıların devam ettiğinden önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Bu ön yargıların devam ettiğine dair göstergelerin başında ise özellikle pazarlama doktora eğitimindeki bilimsel araştırmalar dersleriyle göze çarpmaktadır. Söz konusu eğitimde pazarlama doktora öğrencilerinin nicel araştırmalar konusunda eğitilmeleri neredeyse evrenseldir. Ancak aynı durum nitel araştırmalar konusundaki eğitim için maalesef ki geçerli olmadığı görülmektedir. Çoğu pazarlama doktora öğrencisi bilimsel araştırmalar içerisinde sadece birinin baskın eğitiminden geçmekte -ki bu nicel araştırmalar olmaktadır-, nitel araştırmalara yönelik eğitim neredeyse verilmemektedir (Belk, Fischer ve Kozinets, 2012).

Bu bağlamda Gummesson (2005), nicel araştırmaların postmodern dünyanın giderek artan şekilde birbirine bağlı, karmaşık ve değişken doğası ile özellikle uyumsuz olduğunu şu şekilde eleştirmektedir: "niceliksel

yöntemlerin aşırı kullanımı, geleneksel olmayan, yaratıcı düşünmeyi mümkün kılan ve motive eden açıklığı, hoşgörüyü ve eleştiriyi engellemektedir”. Diğer taraftan, tüketimin niteliksel analizi, farklı disiplinlerdeki bilim adamlarını ilgilendirdiği için çeşitli biçimler almakta olduğu da görülmektedir. Tarihçiler, ekonomistler, antropologlar, sosyologlar, psikologlar ve markologlar (pazarlama üzerine çalışan bilim adamları) hepsi tüketime insan yaşamıyla ilgili ilginin bir sonucu olarak dikkat etmişlerdir (Levy, 2006).

Pazarlama alan yazınında, özellikle uygulamaya yönelik olarak nitel araştırmaların yararlı olacağı düşünülen bazı pazarlama problemleri olduğu dile getirilmiş ve şu şekilde gruplandırılmıştır (Maison, 2018).

Tablo 8. Nitel Araştırmaların Kullanılabileceği Uygulamaya Yönelik Pazarlama Alanları

<i>Pazara yeni bir ürün sunulması</i>	<i>İletişim araştırması: kavram testi ve reklam ön testi</i>	<i>Tüketiciyi anlamak: tutumların, ihtiyaçların, güdülerin ve engellerin araştırılması</i>
i. Ürün konsept testi	i. Konumlandırma konsept testi	i. Tutum araştırması
ii. Ürün özellikleri testi	ii. Reklam testi	ii. İhtiyaçlar araştırması
iii. Ambalaj testi		iii. Güdü ve engeller araştırması
iv. Marka ismi testi		

Pazarlama alan yazını incelendiğinde birçok nitel araştırmanın yapıldığı ve halende yapılmakta olduğu görülmektedir. Bu bağlamda söz konusu nitel araştırmaların pazarlama genelinde, tüketim ve tüketici davranışları özelinde alan yazında çığır açan ve tartışmalara yol açan pek çok çalışmadan da bahsetmek mümkündür. Bu çarpıcı ve tartışmaların alevlenmesine yol açan bazı çalışmalar ise şöyledir: Levy'nin “Symbols for Sale” (1959), Belk'in “The history and development of the consumer behavior odyssey” (1991), Holbrook'un “Collecting in a consumer culture” (1991), Hirschman'ın “Postmodern consumer research” (1992), Kozinets'in “Can consumers escape the market? Emancipatory illuminations from burning man” (2002), Zaltman'ın “How Customers Think: Essential Insights into the Mind of the Market” (2003). Elbette ki pazarlama literatürüne nitel araştırmalar ile katkıda bulunan araştırmacıların tümü listelenemez olsa da bu değerli bilim insanları ve çalışmalarının zikredilmesinin gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Böylece pazarlama, tüketim ve tüketici davranışları alan yazınlarına katkı sağlayacak ve yeni tartışmalar ortaya koyacak çalışmaların yapılabilmesi için araştırmacılara devlerin omuzlarında yükselmelerini sağlayacak yeni bakış açıları kazandırılabilceğini öne sürmekteyiz.

8. SONUÇ YERİNE

Bilimsel bir araştırma yapabilmek için farklı felsefi arka plana sahip, farklı paradigmaları ve metodolojileri bulunan farklı araştırma “kültürlerinin” olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle, hangi araştırma yapılacaksa, o araştırmaya dair kültür ile kültürlenmelidir. Diğer bir deyişle, söz konusu araştırma kültürüne dair kavramlar bilinmeli ve doğru şekilde kullanılmalıdır. Yoksa hali hazırda alan yazındaki karmaşaya daha fazla karmaşa eklemekten başka bir katkının olmayacağı görüşündeyiz. Bu bağlamda, nitel araştırma kültürünün, nicel araştırma kültürüne göre oldukça farklı olduğu dile getirilebilir. Bu nedenle, nitel araştırma kültürünün öğrenilebilmesi için nitel düşünme biçimlerinin anlaşılması gerekmektedir.

Söz konusu anlayışın gelişmesi için ise nitel araştırmanın ardındaki felsefi varsayımların anlaşılması, genel araştırma süreci içinde nasıl bir yere sahip olduğu üzerinde düşünülmesi ile başlamaktadır. Diğer bir deyişle, felsefi varsayımların ve yorumlayıcı çerçevelerin (paradigma perspektifleri ve teorik yönelimler) araştırma süreci içinde nasıl yer aldığını ve araştırma sürecini nasıl etkilediğini, bağlamı içerisinde anlamaya çalışmak gerekmektedir. Özellikle, teori, eylemlerin, olayların, yapının ve düşüncelerin neden oluştuğuna dair bir hikâye ise bağlam bu hikâyeye doğruluk ve doku kazandırdığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte, bağlamların teorik kavrayışları tam olarak nasıl etkinleştirdiği ve zenginleştirdiği çoğu zaman örtük olarak kalsa da araştırmacı için önem arz etmektedir. Çünkü pek çok insanın hayatında önemli olan ve araştırmacının zihninde paradoksal ya da sorunlu öğeler barındırıyor gibi görünen bir tüketici bağlamını seçmek, dikkatli bir çalışma ve özenli bir betimleme ile birleştirildiğinde, teorik gücü olan anlamlı bir hikâyeye sonuçlanmasının muhtemel olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Arnould, E. J., Price, L., & Moisio, R. (2006). Making contexts matter: Selecting research contexts for theoretical insights. Handbook of qualitative research methods in marketing, 106-125.

Atkinson, P., Delamont, S., & Hammersley, M. (1988). Qualitative research traditions: A British response to Jacob. Review of educational research, 58(2), 231-250.

- Baker, S. M., & Gentry, J. W. (2007). 24 Framing the research and avoiding harm: representing the vulnerability of consumers. *Handbook of qualitative research methods in marketing*, 322.
- Belk, R. W. (1991). The history and development of the consumer behavior odyssey. *ACR Special Volumes*.
- Belk, R., Fischer, E., & Kozinets, R. V. (2012). *Qualitative consumer and marketing research*. Sage.
- Bhattacharya, K. (2017). *Fundamentals of qualitative research: A practical guide*. Routledge.
- Blumer, H. (1954). What is wrong with social theory?. *American sociological review*, 19(1), 3-10.
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (2003). *Qualitative research and design for education: An introduction to theories and research*.
- Bogdan, R., & Biklen, S. K. (1997). *Qualitative research for education*. Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Bowen, G. A. (2008). Naturalistic inquiry and the saturation concept: a research note. *Qualitative research*, 8(1), 137-152.
- Braun, V., & Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. sage.
- Burr, V. (2002). *Gender and social psychology*. Routledge.
- Cassell, C., Cunliffe, A. L., & Grandy, G. (Eds.). (2017). *The SAGE handbook of qualitative business and management research methods*. Sage.
- Charmaz, K. (2005). Grounded theory in the 21st century: A qualitative method for advancing social justice research. *Handbook of qualitative research*, 3, 507-535.
- Clandinin, D. J., & Connelly, M. (2004). Knowledge, narrative and self-study. In *International handbook of self-study of teaching and teacher education practices* (pp. 575-600). Springer, Dordrecht.
- Cresswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry* Thousands Oak.
- Creswell, J. W. (2013). *Steps in conducting a scholarly mixed methods study*.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Daymon, C., & Holloway, I. (2010). *Qualitative research methods in public relations and marketing communications*. Routledge.
- Denzin, N. K. (1994). Introduction: Entering the field of qualitative research. *Handbook of qualitative research*.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2017). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*.
- Dey, I. (2003). *Qualitative data analysis: A user friendly guide for social scientists*. Routledge.
- Donmoyer, R. (2008). Quantitative research. *The Sage encyclopedia of qualitative research methods*, 714-719.
- Edley, N. (2001). Unravelling social constructionism. *Theory & Psychology*, 11(3), 433-441.
- Edmonds, W. A., & Kennedy, T. D. (2016). *An applied guide to research designs: Quantitative, qualitative, and mixed methods*. Sage Publications.
- Ereaut, G. (2002). *Analysis and interpretation in qualitative market research* (Vol. 4). Sage.
- Flick, U. (2014). Mapping the field. *The SAGE handbook of qualitative data analysis*, 170.
- Gall, M. D., Borg, W. R., & Gall, J. P. (1996). *Educational research: An introduction*. Longman Publishing.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (2017). *Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Routledge.
- Gould, S. J. (2006). Unpacking the many faces of introspective consciousness: A metacognitive-poststructuralist exercise. *Handbook of qualitative research methods in marketing*, 186-197.

- Guba, E. G. (1990). *The paradigm dialog*. In *Alternative paradigms conference*, mar, 1989, indiana u, school of education, san francisco, ca, us. Sage Publications, Inc.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (2005). *Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences*. Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey, E. E. (2012). *Introduction to applied thematic analysis*. *Applied thematic analysis*, 3(20), 1-21.
- Gummesson, E. (2005). *Qualitative research in marketing: Road-map for a wilderness of complexity and unpredictability*. *European journal of marketing*.
- Hagan, F. E. (2006). *Research Methods in Criminal Justice and Criminology (7th ed.)*. Boston, MA: Allyn and Bacon
- Henwood, K., & Pidgeon, N. (1994). *Beyond the qualitative paradigm: A framework for introducing diversity within qualitative psychology*. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 4(4), 225-238.
- Hirschman, E. C., & Holbrook, M. B. (1992). *Postmodern consumer research (Vol. 1)*. Sage.
- Holbrook, M. B. (1991). *Collecting in a Consumer Culture*
- Howitt, D., & Cramer, D. (2010). *Introduction to qualitative methods in psychology*.
- Husserl, E. (1993). *Early writings in the philosophy of logic and mathematics*.
- Jacob, E. (1987). *Qualitative research traditions: A review*. *Review of educational research*, 57(1), 1-50.
- Knapp, M. L., & Daly, J. A. (Eds.). (2011). *The SAGE handbook of interpersonal communication*. Sage Publications.
- Kozinets, R. V. (2002). *Can consumers escape the market? Emancipatory illuminations from burning man*. *Journal of Consumer research*, 29(1), 20-38.
- Kozinets, R. V. (2002). *The field behind the screen: Using netnography for marketing research in online communities*. *Journal of marketing research*, 39(1), 61-72.
- Krueger, R.A. (1988). *Focus groups: A practical guide for applied research*. Beverly Hills: Sage Publications, Inc.
- Kuhn, T. S. (1962). *Historical Structure of Scientific Discovery: To the historian discovery is seldom a unit event attributable to some particular man, time, and place*. *Science*, 136(3518), 760-764.
- Lancy, D. F. (1993). *Qualitative research in education: An introduction to the major traditions*.
- Levy, S. J. (1959). *Symbols for sale*. *Harvard business review*.
- Levy, S. J. (2006). *History of qualitative research methods in marketing*. *Handbook of qualitative research methods in marketing*, 3-16.
- Lincoln, B. (1999). *Theorizing myth: Narrative, ideology, and scholarship*. University of Chicago Press.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. sage.
- Lune, H., & Berg, B. L. (2017). *Qualitative research methods for the social sciences*. Pearson.
- Madill, A., & Gough, B. (2008). *Qualitative research and its place in psychological science*. *Psychological methods*, 13(3), 254.
- Maison, D. (2018). *Qualitative marketing research: understanding consumer behaviour*. Routledge.
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (2014). *Designing qualitative research*. Sage publications.
- Merriam, S. B. (2015). *Qualitative research: Designing, implementing, and publishing a study*. In *Handbook of research on scholarly publishing and research methods* (pp. 125-140). IGI Global.
- Merriam, S. B., & Grenier, R. S. (Eds.). (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. John Wiley & Sons.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.

- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. sage.
- Miller, W. L., & Crabtree, B. F. (1992). *Primary care research: A multimethod typology and qualitative road map*.
- Morse, J. M. (2000). *Determining sample size*.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage publications.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 11(1), 323-343.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. SAGE Publications, inc.
- Patton, M. Q. (2002). Two decades of developments in qualitative inquiry: A personal, experiential perspective. *Qualitative social work*, 1(3), 261-283.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage publications.
- Prasad, P. (2017). *Crafting qualitative research: Beyond positivist traditions*. Routledge.
- Rallis, S. F., & Rossman, G. B. (2012). *The research journey: Introduction to inquiry*. Guilford Press.
- Rossman, G. B., & Rallis, S. F. (2016). *An introduction to qualitative research: Learning in the field*. Sage Publications.
- Ryan, G. W., & Bernard, H. R. (2003). Techniques to identify themes. *Field methods*, 15(1), 85-109.
- Saldaña, J., & Omasta, M. (2016). *Qualitative research: Analyzing life*. Sage Publications.
- Sandelowski, M. (1995). Sample size in qualitative research. *Research in nursing & health*, 18(2), 179-183.
- Schatzman, L., & Strauss, A. L. (1973). *Field research: Strategies for a natural sociology*. Prentice Hall.
- Silverman, D. (2006). *Interpreting Qualitative Data (3rd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Smith, J. K., & Hodkinson, P. (2005). Relativism, criteria, and politics. *Handbook of qualitative research*, 3, 915-932.
- Spiegelberg, H. (1982). *The phenomenological movement: A historical perspective*. The Hague, Netherlands: Nijhoff Publishers.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research techniques (pp. 1-312)*. Thousand oaks, CA: Sage publications.
- Tesch, R. (2013). *Qualitative research: Analysis types and software*. Routledge.
- Van Maanen, J. (1979). Reclaiming qualitative methods for organizational research: A preface. *Administrative science quarterly*, 24(4), 520-526.
- Van Manen, M. (1990). Beyond assumptions: Shifting the limits of action research. *Theory into practice*, 29(3), 152-157.
- Wolcott, H. F. (1992). Posturing in qualitative research. *The handbook of qualitative research in education*.
- Zaltman, G. (2003). *How customers think: Essential insights into the mind of the market*. Harvard Business Press.